

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Baudžiamosios justicijos katedra

Viktorijos Biveinytės,

V kurso, baudžiamosios justicijos

studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Kaltinimo ir gynybos susitarimas kaip pagrindas baigti
baudžiamąjį procesą**

Vadovas: doc. dr. G. Goda

Recenzentas: asist. G. Jasaitis

Vilnius

2016

TURINYS

ĮVADAS	3
1. SUSITARIMO DĖL KALTĖS IŠTAKOS IR SAMPRATA.....	6
2. SUSITARIMAS DĖL KALTĖS BENDROSIOS IR KONTINENTINĖS TEISĖS TRADICIJŲ VALSTYBĖSE.....	13
2. 1. Susitarimo dėl kaltės institutas bendrosios teisės tradicijos valstybėse	13
2. 2. Susitarimo dėl kaltės kritika bendrosios teisės valstybėse	18
2. 3. Susitarimas dėl kaltės kontinentinės teisės valstybėse	21
2. 4. Susitarimo dėl kaltės instituto skirtumai bendrosios ir kontinentinės teisės sistemose	31
3. SUSITARIMO DĖL KALTĖS INSTITUTO PERSPEKTYVOS LIETUVOJE.....	35
3. 1. Susitarimo dėl kaltės santykis su baudžiamuoju įsakymu Lietuvoje	35
3. 2. Susitarimas kaip viena iš diskrecinio baudžiamojo persekiojimo formų	47
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	52
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	53
SANTRAUKA.....	60
SUMMARY.....	61

IVADAS

Baudžiamojo proceso paskirtis apibrėžta Baudžiamojo proceso kodekse (toliau – ir BPK). Šio įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje teigiama: “Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas”. Apibrėžtas tikslas numato, pirmiausia, proceso paskirtį užtikrinti tai, jog kiekvieno asmens laisvės ir teisės nebus pažeidžiamos vykdant teisingumą, antra, greitai ir išsamiai išaiškinti visas bylos aplinkybes laikantis įstatymuose reglamentuotos tvarkos. Baudžiamojo proceso formos gali būti įvairios ir to galimumą yra išaiškinęs Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Pavyzdžiui, 2006 m. Sausio 16 d. ir 2008 m. Sausio 24 d. nutarimuose jis pasisakė, kad “įstatymų leidėjas gali nustatyti skirtingas baudžiamojo proceso rūšis, kartu ir baudžiamojo proceso ypatumus tiriant tam tikras nusikalstamas veikas ir (arba) nagrinėjant atskirų kategorijų baudžiamąsias bylas”. Atsižvelgiant į minėtų proceso tikslų siekimą numatomos alternatyvios procesinės formos, paspartinančios procesą ir padarančios jį pigesniu. Lietuvos įstatymai numato tokias alternatyvias baudžiamojo proceso formas: pagreitintas procesas, teismo baudžiamasis įsakymas, proceso nutraukimas atleidžiant kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės, sutrumpintas įrodymų tyrimas teisiamaajame posėdyje. Naujausiu siūlymu, kaip alternatyviai procesą pabaigti greičiau ir finansiškai taupiau, laikytinas derybų procesas. Kontinentinės teisės valstybėms adaptuojant šį procesą (pavyzdžiui, Estija būtų viena paskutinių Europos šalių, įstatymiškai įtvirtinusi derybas dėl kaltės baudžiamajame procese) savo nacionaliniuose įstatymuose dažnai minima sėkminga praktika – procesas, kaip tikėtasi, optimizuojamas. Šiame darbe nagrinėjamas derybų tarp baudžiamojo proceso šalių institutas atskirose valstybėse, pateikiama instituto reikšmė paminint esminius privalumus bei trūkumus, taip pat išanalizuojamos perspektyvos Lietuvoje.

Nagrinėjamos problemos aktualumas ir naujumas. Nusikalstamų veikų tyrimo optimizavimas baudžiamajame procese yra nuolatinė problema. Procesą reglamentuojantys įstatymai privalo būti tokie, kurie leistų procesui pasiekti keliamus tikslus kuo mažesnėmis sąnaudomis. Tačiau vien tokios krypties pasirinkimas (finansinių kaštų mažinimas) negali lemti situacijos, kad nuošalyje liktų tikrosios tiesos išaiškinimas ribojant asmens teises. Susitarimo dėl kaltės instituto nagrinėjimas aktualus visose valstybėse, kuriose įtvirtinta tokia baudžiamojo proceso forma dėl jos ekonomiškumo ir operatyvumo. Tačiau Lietuvoje šiam institutui realiai nesant įtvirtintam svarbu išnagrinėti

galimas perspektyvas, o tai tapo ypatingai aktualu po 2010 m. Generalinės prokuratūros pateikto įstatymo projekto papildyti Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksą sutarimo procesine forma. Šia tema Lietuvos teisinėje literatūroje daugiausiai pasisakyta R. Jurgaičio, G. Godos, R. Merkevičiaus, R. Ažubalytės darbuose, publikacijose, moksliniuose straipsniuose, tačiau išsamiau, plačiau Lietuvos teisinėje literatūroje derybų institutas nagrinėtas nebuvo.

Darbo tikslas. Susitarimo dėl kaltės instituto reikšmės bei reikalingumo įvertinimas įvairiose valstybėse bei perspektyvos Lietuvoje.

Darbo objektas ir dalykas. Susitarimo dėl kaltės institutas atitinkamai bendrosios ir kontinentinės teisės valstybėse, tarp jų egzistuojantys skirtumai. Objektas nagrinėjamas per oficialų įstatyminių reglamentavimų bei statistinius duomenis.

Darbo uždaviniai. Užsibrėžtam tikslui pasiekti keliami tokie darbo uždaviniai:

1. Atskirų valstybių susitarimo dėl kaltės instituto teisinė analizė;
2. Naudojant statistinius duomenis įvertinti susitarimo dėl kaltės naudingumą (atsižvelgiant į tokio proceso teikiamus privalumus – ekonomiškumą bei operatyvumą ir įvertinant galimas rizikas) visai teisei sistemai;
3. Išaiškinti, kodėl atskiros valstybės skirtingai įtvirtino susitarimo dėl kaltės institutą, tokio proceso taikymo ribas, susitarimo turinį;
4. Atskleisti derybų baudžiamajame procese teigiamus ir neigiamus aspektus;
5. Apibendrintai pateikti susitarimo dėl kaltės perspektyvas Lietuvoje lyginant su teismo baudžiamojo įsakymo institutu ir mediacija.

Darbo šaltiniai. Pagrindiniai tyrimo šaltiniai yra Lietuvos baudžiamojo proceso kodeksas, Baudžiamasis kodeksas, užsienio valstybių nacionaliniai įstatymai, tarptautiniai teisės aktai bei moksliniai straipsniai, taip pat naudoti oficialūs tyrimai nagrinėjama tema.

Darbo metodai. Analizuojant atskirų valstybių įtvirtintą susitarimo dėl kaltės reglamentavimą naudojami įstatymai bei temai aktuali teismų praktika, taip pat atskirose dalyse apibendrimus pagrįsti remtąsi statistiniais duomenimis. Tikslui pasiekti darbe naudoti aprašomasis, alternatyvų, analogijos metodai. Norint susidaryti visapusišką vaizdą apie nagrinėjamą institutą naudotas apibendrinimo metodas, atskiroms, specifinėms detalėms remtąsi dedukciniu tyrimo metodu. Gilinantis į susitarimo dėl kaltės ištakas naudotas lyginamasis istorinis metodas, padėjęs suvokti, kaip ir kodėl institutas keitėsi laiko bėgyje. Darbe vyrauja lyginamasis metodas, kuriuo naudojantis aiškinamos Jungtinių Amerikos Valstijų bei reprezentatyvių Europos valstybių reglamentavimas tiriamu klausimu, panašumai bei skirtumai bei šių priežastys.

Darbo originalumas. Magistrinio darbo tema “Kaltinimo ir gynybos susitarimas kaip pagrindas baigti baudžiamąjį procesą” iki šiol Lietuvos teisės mokslininkų dėmesio mažai nagrinėta tema. Baudžiamojo proceso klausimus analizuojančioje teisinėje literatūroje tik atkreipiamas dėmesys, kad egzistuoja tokia supaprastinta procesinė forma užsienio valstybėse, tačiau to nepakanka siekiant suprasti derybų proceso esmę, jo įtaką baudžiamųjų bylų sprendimui bei perspektyvas Lietuvoje.

1. SUSITARIMO DĖL KALTĖS IŠTAKOS IR SAMPRATA

Konsensusas tarp prokuroro, kaltinamojo ir teisėjo sudaro galimybę atsisakyti teisminių ginčų ir taip sutrumpinti patį baudžiamąjį procesą. Tokio susitarimo atsiradimas siejamas pirmiausia su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis. Kaip teigia šio instituto tyrinėtojai, susitarimas legalizuotas dar XIX a. viduryje, kada „nematomos teisingumo sistemos“ derybinė praktika buvo virtusi rutina. Nepriklausomai nuo to, kada ir kaip susitarimo dėl kaltės institutas atsirado, jo pagalba išsprendžiama didžioji dauguma baudžiamųjų bylų ir akivaizdu, jog tai reikalinga.¹ Prieš tai, dar XVIII amžiuje įprastas prisiekusiųjų teismas pasižymėjo dominuojančiu teismo vaidmeniu, faktas, jog teisininkai nebuvo itin reikalingi teisme, lėmė, kad pats susitarimas nebūtų aktualus proceso dalyviams. Vėliau spartus rungtyniško proceso augimas ir įrodymų teisės kompleksiskumas padarė įtaką, kad iš esmės dispozityviam procesui reikėjo alternatyvaus sprendimo būdo, t.y. greitesnio, ekonomiškesnio kelio. Daugelis faktorių XIX amžiaus bendrosios teisės tradicijos sistemas apsunkino dideliais bylų kiekiais ir įtemptu teismų darbu, kas lėmė susitarimo dėl kaltės instituto išsivystymą.² Taigi šis institutas egzistuoja daugiau nei 150 metų ir per šį laiką yra sėkmingai (atsižvelgiant į tokio proceso akivaizdų ekonomiškumą bei greitumą) taikomas praktinėje tyrimų veikloje, nors teoriškai vis kildavo klausimų dėl tinkamumo, būtinumo ir atitikties rungtyniškumo principui.

Paprasčiausia forma yra kaltės pripažinimas (*guilty plea*): kaltinamasis atsisako galimybės būti išteisintas, nes jam už tai bus sumažinta bausmė. Nuo pirmųjų bendrosios teisės tradicijos egzistavimo dienų egzistavo įtariamojo galimybė prisipažinti³. Prieš teismo posėdį arba jo pradžioje kaltinamasis prisipažįsta, todėl galima nebetęsti posėdžio ir iš karto skelbti nuosprendį. Laiko laimima labai daug, todėl teisėjai beveik visuomet tokiais atvejais sumažina bausmę. Taigi šioje stadijoje atsiranda susitarimas: kaltinamas asmuo atsisako ginčyti įrodymus, t.y. atsisako galimybės būti išteisintas, kadangi žino, jog būtent dėl to jo bausmė bus sumažinta. Paminėtini du amerikiečių teisės ypatumai: tarp kaltinamojo akto priėmimo ir teismo posėdžio vyksta parengtinis teismo posėdis, kurio metu kaltinamojo prašoma informuoti, ar jis ketina prisipažinti, ar ne. Paskui asmuo

¹ VAN CLEAVE, R. A. An Offer You Can't Refuse? Punishment Without Trial in Italy and the United States: The Search for Truth and an Efficient Criminal Justice System. Golden Gate University School of Law, 11 Emory Int'l L. Rev. 419, 1997, p. 457. [interaktyvus] Prieiga per internetą: www.digitalcommons.law.ggu.edu/pubs/105/ [žiūrėta 2016 m. Sausio 4 d.]

² LANGBEIN, J. H. *Understanding the Short History of Plea Bargaining* (1979). Faculty Scholarship Series. Paper 554. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1545&context=fss_papers [žiūrėta 2016 m. Sausio 3 d.]

³ ALSCHULER, A. *Plea bargaining and its history*. 79 Columbia Law Review 1 (1979).

gali arba prisipažinti, arba neprisipažinti, arba pasirinkti trečią būdą – *nolo contendere* – neprisipažinti, tačiau neprieštarauti kad būtų priimtas apkaltinamasis nuosprendis⁴.

Iš šio pripažinimo yra sukurtas išvestinis plea bargaining institutas – susitarimas dėl kaltės. Tokiu atveju vietoj vienašališko prisipažinimo vyksta kaltinamojo derybos su prokuratūra⁵.

Susitarimo dėl prisipažinimo kaltu tikslas bei paskirtis kontinentinės teisės valstybėse yra proceso supaprastinimas, o jo esmė – kaltinamojo kaltės klausimo išsprendimas be sudėtingo ir brangaus teismo nagrinėjimo. Taigi iš esmės galima išskirti du mokslinėje literatūroje pažymimus supaprastinto proceso tikslus, kurie, be abejonės, apibūdina ir susitarimo dėl kaltės tikslus:

- 1) tokiomis proceso išimtimis siekiama pagreitinti ir optimizuoti baudžiamąjį procesą. Išimtys yra orientuojamos į spartų baudžiamąjį procesą, bet tuo pačiu yra susijusios ne vien su trumpesnių terminų įgyvendinimu ar nustatymu atitinkamų trumpų terminų veiksams atlikti. Tokiomis išimtimis naudojantis gali būti apskritai atsisakoma tam tikrų veiksmų ar proceso stadijų, apribojamos procesinės garantijos arba jų apskritai atsisakoma, kas akivaizdžiai pagreitina procesą. Optimizavimas būtų ir tai, kad kaltinimo funkcijos vykdymas pavedamas ne prokurorui, o pareigūnams, kurių kvalifikacijai keliama žemesni reikalavimai, tačiau tokia kvalifikacija yra pakankama minėtai funkcijai įgyvendinti (mažiau sudėtingose baudžiamosiose bylose);
- 2) taip pat siekiama sumažinti baudžiamojo proceso formalizavimą, procesą padaryti veiksmingesnį ta prasme, kad sudaromos sąlygos kuo mažesnėmis intelektualinėmis ir materialinėmis sąnaudomis įgyvendinti baudžiamojo proceso paskirtį. Žinoma, negalima pažeisti baudžiamajam procesui skirtų principų ir procesinių garantijų, jei dėl to būtų iš esmės suvaržytos kaltinamojo kitų proceso dalyvių teisės, taip pat jei dėl to teismui būtų kliūtis išsamiai bei nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisėtą, pagrįstą sprendimą.⁶

Taigi susitarime dėl kaltės už savanorišką kaltinamojo prisipažinimą kaltinimą palaikantys subjektai įsipareigoja taikyti tam tikras nuolaidas vykdydami baudžiamąjį

⁴ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 490-491.

⁵ PRADEL, J. išnaša 4, p. 490-491.

⁶ AŽUBALYTĖ, R., JURGAITIS, R., ZAJANČAUSKIENĖ, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis*. Vilnius, 2011, p. 40 – 41.

persekiojimą kaltinamojo atžvilgiu. Šiuo klausimu skirtingų valstybių prokurorų įgaliojimai nėra vienodi. Amerikoje prokuroras turi teisę kaltinamajam už jo prisipažinimą siūlyti mažesnę bausmę ir netgi tiesiogiai daryti įtaką teisėjui, skiriančiam galutinę bausmę. Anglijos ir Velso prokuroras dėl tam tikrų aplinkybių neturi tokių plačių įgaliojimų.⁷ Jis už prisipažinimą kaltu gali sunkesnę kaltinimą pakeisti lengvesniu, sumažinti kaltinimų skaičių, traktuoti kai kuriuos fakto klausimus kaltinamojo naudai ir taip tik netiesiogiai paveikti teisėją, priimančią galutinį nuosprendį. Tačiau apskritai šis institutas visur taikomas gana plačiai netgi sunkių nusikaltimų atvejais.

Plačiau aptartinas sandorio dėl prisipažinimo kaltu samprata bei rūšys. Anglų kalboje vartojamas terminas „plea bargaining“ verčiamas kaip „valstybinio kaltintojo ir gynėjo derybos kaltinimo formuluotei suderinti“⁸. Šioje formuluotėje neaiškus tampa paties kaltinamojo vaidmuo. Pavyzdžiui, Kanadoje *plea bargaining* vadinamas „susitarimu dėl teisminių ginčų“ ir apibrėžiamas kaip „susitarimas, kad kaltinamasis prisipažins savo kaltę, o kaltintojas dėl to laikysis tam tikrų elgesio normų“⁹. Galima rasti ir kitokių panašių apibrėžimų, pavyzdžiui, tai sandėris, kuriuo pripažįstama kaltė ar atsisakoma nuo teismo nagrinėjimo ir įrodymų tyrimo¹⁰. Taigi iš esmės tai susitarimas, pagal kurį kaltinimo ir gynybos pusės susitaria dėl bylos išsprendimo įskaitant ir kaltinimo punktus, dėl kurių kaltinamasis prisipažįsta kaltu. Apibrėžimuose dažnai pažymimas, be kita ko, kaltinamojo atsisakymas nagrinėti bylą teisme dalyvaujant prisiekusiesiems bei kitos svarbios šio subjekto teisės¹¹. Pavyzdžiui, literatūroje nėra konkrečiai suformuluoto *plea bargaining* apibrėžimo, tačiau galima suvokti pačią sampratą iš pateikiamų, apibūdinančių šį institutą, aspektų (pažymėtina, jog pateikiami tik esminiai): 1) tai neteisminis proceso modelis; 2) derybos iškreipia vyraujančią konstitucinę JAV poziciją, kuri nurodo, jog „visose baudžiamosiose bylose įtariamasis asmuo turi teisę į nepriklausomą prisiekusiųjų teismą“¹²; 3) norint pereiti iš neteismo proceso į teisminį įtariamajam tai tampa sudėtinga (procesinių veiksmų reikalingumo bei laiko atžvilgiu), ypač įvertinant niuansą, jog tokiu būdu iš esmės realizuojama viena pagrindinių teisių – teisė į teismą. Šiuo atveju susidaro situacija, jog įtariamasis asmuo turi pagrįsti ją ir pats sau pasunkina padėtį. Galima įžvelgti netgi įtariamojo baudimą du kartus: pirmąjį – už padarytą nusikalstamą veiką, antrąjį ir sunkesnę – už tai, kad asmuo

⁷ *A Plea for Justice*. Ploce Review. 1994. Vol. 26.

⁸ BITINAITĖ, V. *Mokomas anglų – lietuvių kalbų teisės terminų žodynas*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 140.

⁹ PRADEL, J., išnaša 4, p. 490 - 491.

¹⁰ GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius: Saulužė, 1997, p. 78.

¹¹ VAN CLEAVE, R. A., išnaša 1, p. 458.

¹² JAV Aukščiausiojo Teismo 1968 m. Gegužės 20 d. sprendimas byloje *Duncan v. Louisiana*. 391 U.S. 145.

pareiškė valią bylą nagrinėti prisiekusiųjų teisme; 4) neteisminis procesas turi rimtų trūkumų. Konkrečiai galima paminėti, jog tokiu atveju įtariamasis praranda galimybę gintis ir kaltės įrodymas prieš prisiekusiųjų teisną (principas, jog kaltinamasis nuosprendis gali būti priimtas be pagrįstos abejonės) nevyksta, vadinasi, didžiausia apsauga nuo klaidingo sprendimo yra pašalinama; 5) neabejotina, vertinant susitarimo dėl kaltės instituto produktyvumą ir naudingumą teisinei sistemai, JAV Aukščiausiasis Teismas pripažįsta būtent tokią proceso formą kaip efektyvią, kada atlieka administracinę teisės vykdymo funkciją. Vyriausiasis šio teismo teisėjas Burger pasisakė, jog *plea bargaining* turi būti “skatinamas procesas būtent dėl to, kad jeigu kiekviena byla būtų sprendžiama įprasto teismo proceso keliu, JAV teisėjų ir teismų skaičius turėtų būti dauginamas daug kartų”¹³.

Pagrindinis istorinis paaiškinimas, kodėl *plea bargaining* procesas buvo reikalingas, yra paprastas ir vienareikšmiškas. Pirmojoje XVIII amžiaus pusėje JAV teisminis procesas demonstravo tokį produktyvumą, kokį dabar įsivaizduojame tik neteisminiame procese. Tuo metu teisminis nagrinėjimas buvo sumarinis (*summary proceeding*). Dviejų amžių sandūroje rungtyniškosios sistemos iškilimas ir, atitinkamai dėl to, įrodymų teisės vystymasis lėmė, kaip minėta anksčiau, proceso sulėtėjimą ir tokio produktyvumo praradimą, kuris buvo viena ryškiausių teismo nagrinėjimo charakteristikų daug metų. Kertinis momentas, paaiškinantis aptariamo instituto išsivystymą, būtų tuo metu vyravęs teismų darbo rezultatyvumas. Pavyzdžiui, Anglijos Old Bailey teisme buvo per vieną darbo dieną buvo išnagrinėjama vidutiniškai 12 – 20 bylų, o išvažiuojamosios prisiekusiųjų sesijos pasiekdavo tokių pat skaičių. Kyla klausimas, kaip Old Bailey teismas (kalbama apie 1730 metus) per dieną išnagrinėdavo tiek bylų, kai šiais (moderniais) laikais vienai bylai prireiktų mažiausiai bent kelių darbo dienų? Pirmiausia, labiausiai spartinantis teismo nagrinėjimą faktorius buvo tai, jog tapo populiariu byloje turėti advokatą (akivaizdu, jog profesionalus atstovavimas leidžia bylą išspręsti konstruktyviau, greičiau, daugiau galimybių išvengti nesusipratimų, kylančių dėl teisinių žinių trūkumo). Nei kaltinimo, nei gynybos pusė nebuvo atstovaujami įprastame procese. Įtariamajam apskritai nebuvo numatyta tokia teisė, kaltinimo pusė teoriškai galėjo pasinaudoti profesionalaus teisininko, kuris galėtų atstovauti prokuratūrą, paslaugomis, tačiau praktikoje tai nevyko. Nukentėjusysis ir liudytojai tuo metu reprezentavo tai, ką šiais laikais mes vadiname viešuoju kaltinimu, t.y. įrodymų rinkimo pareiga bei jų pateikimas teismui. Dėl to teisminis nagrinėjimas ilgai nesitęsėdavo, nes šalys nesinaudojo įmantriais proceso manevrais, veiksmiais, taip pat procesas nebūdavo apsunkintas

¹³ LANGBEIN, J. H. išnaša 2.

kalbomis. Dar aptartinta tai, jog nebuvo realizuojamas *voir dire* principas vertinant prisiekusiuosius. Šis principas yra išankstinis asmens, galinčio būti prisiekusiuoju, kvalifikacijų bei tinkamumo būti prisiekusiųjų teisme įvertinimas užtikrinant sąžiningą ir nepriklausomą procesą. Iš tikrųjų Old Bailey teisme buvo tik dvi prisiekusiųjų grupės, sudarytos iš dvylikos asmenų, jos dalyvavo visuose teismo procesuose, kurių galėjo būti iki šimto, per keletą dienų. Kiekviena prisiekusiųjų grupė paprastai dalyvavo keliuose teisminiuose procesuose prieš aptariant bet kurį iš jų. Dažnai sprendimai, lemiantys kaltinamųjų likimą ar net mirties bausmę, buvo priimami taip greitai, jog prisiekusieji diskusijai bei aptarimui netgi nepalikdavo teismo salės¹⁴. Iš esmės baudžiamojoje byloje geriausias įrodymų šaltinis yra pats kaltinamas asmuo, kadangi, manoma, būtent jis buvo arčiausiai nagrinėjamų aplinkybių ir geriausiai suvokia, kaip elgtis teisminiame nagrinėjime. Šiais laikais angloamerikietiškoje sistemoje egzistuoja teisė neduoti parodymų prieš save, kas dažniausiai paskatina pasikliauti gynėjo veiksmais ir nesiginti pačiam. Tačiau ankstesniais laikais, prieš tai, kai kaltinamas asmuo galėjo turėti advokatą, nebuvo apskritai skiriamos kaltinamojo ir liudytojo teisės – šie procesiniai vaidmenys buvo vienodi. Kaltinamasis buvo nepertraukiamai apklausiamas teisme, atsikirtinėjo kaltinančiosios pusės liudytojams ir taip pat pareiškėdavo savo įvykių versiją¹⁵. Taip pat galima paminėti, jog policijos bei prokurorų teisės nebuvo aiškiai apibrėžtos ir jų poveikis įtariamiesiems nebuvo pakankamai kontroliuojamas. Akivaizdu, jog sudaromas spaudimas įtariamam asmeniui leisdavo greičiau priimti sprendimą byloje. Galiausiai praktikoje neegzistavo apeliacija baudžiamosiose bylose. Todėl iš esmės nebuvo sudaroma galimybė vilkinti procesą iš anksto numatant apeliuoti teismo sprendimą. Nenuostabu, kad toks sumarinis prisiekusiųjų teismo procesas bėgant laikui labai pasikeitė. Iš esmės įtariamųjų teisių apsauga teisminiame nagrinėjime buvo mažesnė negu dabar reikalaujama civilizuotose valstybėse. Visgi yra per mažai konkrečių žinių apie XVIII amžiaus sumarinį procesą ir jo virsmą į XX amžiaus rungtynišką prisiekusiųjų teismo procesą, kad pavyktų labai tiksliai kalbėti apie tai, kaip konkrečiai *plea bargaining* įgavo šiuolaikinį rėmą, kuriame egzistuoja. Tačiau įmanoma indikuoti minėtus ankstesnės angloamerikiečių teisinės sistemos niuansus, kurie paskatino leisti į kitokio proceso paieškas.

Prisipažinimo kaltu rūšys atskirose bendrosios teisės valstybės yra skirtingos atsižvelgiant į baudžiamojo proceso įstatymus ir bendrą baudžiamojo proceso administravimo politiką. Jungtinėse valstijose pabrėžiama, jog prokuroras daro tam tikras

¹⁴ LANGBEIN, J. H. *The Criminal Trial before the Lawyers*, 45 University Of Chicago Law Review 263, 1978.

¹⁵ LANGBEIN, J. H. išnaša 14.

nuolaidas po kaltinamojo prisipažinimo. Būtent pagal nuolaidų pobūdį egzistuoja derybų dėl kaltės prisipažinimo keturios grupės:

1. dėl bausmės sumažinimo;
2. dėl alternatyvių bausmių ar kaltinimų;
3. dėl kaltinimų sumažinimo;
4. dėl kaltinimų nutraukimo¹⁶.

Anglijoje ir Velse labiau pabrėžiamos ne pačios nuolaidos, o derybų objektas, nors taip pat pripažįstama, kad vienas pagrindinių akstinių kaltinamajam prisipažinti kaltu yra tikėjimasis švelnesnės bausmės. Taigi išskiriamos tokios sandėrio dėl prisipažinimo kaltu rūšys:

1. dėl kaltinimo;
2. dėl fakto klausimų;
3. dėl bausmės¹⁷.

Kaip vertinti *plea bargaining*? Iš esmės tai yra „neleistina prekyba“. Pagal tokio proceso teikiamą naudą išeitų, kad nekalti asmenys prisipažįsta tam, kad gautų nuolaidų. Derybų rezultatai priklauso nuo šalių sugebėjimų. Tačiau Šiaurės Amerikoje išsiversti be šios praktikos yra neįmanoma: maždaug 80 procentų nuosprendžių priima po *plea bargaining*, kurio jei nebūtų, teisminiai ginčai tęstųsi be galo. Reikia turėti omenyje, kad nusikalstamumas nepaliaujamai didėja. Štai kodėl JAV Aukščiausiasis Teismas pripažino *plea bargaining* „esmine teisingumo valdymo dalimi“, kuri „turi būti skatinama, kai atlieka gryną administracinę funkciją“. Beveik niekas negalvoja apie derybų panaikinimą. Kanados teisės reformos komisija tik pasiūlė, kad teisėjas patikrintų, ar kaltinamasis pakankamai supranta derybų visumą. Tačiau yra ir keletas siūlančiųjų šią praktiką visiškai panaikinti.¹⁸

Nesigilinant į atskirų valstybių prisipažinimo kaltu institutų skirtumus pažymėtina, jog kaltinimo ir gynybos pusės, remdamosi turimais įrodymais, kaltinimo teisme perspektyva ir paties kaltinamojo pozicija, praktinėje veikloje pasirenka vieną ar kitą abiem pusėms priimtinausią derėjimosi dėl bylos baigties būdą ir taip išvengia pareigos dalyvauti sudėtingame ir varginančiame įrodinėjimo procese, vykstančiame teismo

¹⁶ DARBYSHIRE, P. *The Mischief of Plea Bargaining and Sentencing Rewards*. Criminal Law Review, 2000. 896 p.

¹⁷ ASHWORTH, A. *The Criminal Process – An Evaluative Study*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 1998. p. 269.

¹⁸ PRADEL, J., išnaša 4, p. 491.

nagrinėjimo metu. Norint visapusiškai išaiškinti susitarimo dėl kaltės instituto esmę derėtų atskirų šalių teisinį reguliavimą, susijusį su analizuojama tema.

2. SUSITARIMAS DĖL KALTĖS BENDROSIOS IR KONTINENTINĖS TEISĖS TRADICIJŲ VALSTYBĖSE

2. 1. Susitarimo dėl kaltės institutas bendrosios teisės tradicijos valstybėse

Pirmiausia svarbu aptarti originalų Jungtinių Amerikos Valstijų suformuotą susitarimo dėl kaltės institutą ir jo konkretų reguliavimą, kadangi tai iš esmės padarė įtaką kitų valstybių (įskaitant kontinentinės teisės šalių) panašioms institutams, kurie išsivystė vėliau. Jungtinių Amerikos Valstijų, baudžiamajame procese tokiu keliu išsprendžiama apie 90 procentų bylų¹⁹. Susitarimą pasiekti galima net sunkiausiose bylose. Taigi kaltės klausimo sprendimas teisme yra reta išimtis. Tiesa, teisėjo vaidmuo čia nėra visiškai pasyvus: privaloma įsitikinti, ar kaltinamasis suvokia kaltinimo esmę, yra užduodami klausimai bei išaiškinama, kokia prisipažinimo reikšmė (kokios teisės prarandamos prisipažinus kaltu), kokia sankcija laukia kaltinamojo, būtina įsitikinti kaltinamojo laisva valia prisipažinti, taip pat paminėtina, jog teisėjas privalo bent iš dalies įsitikinti, ar yra duomenų, įrodančių asmens kaltę (tačiau pilnai įrodyti tai nėra privaloma). Kontinentinės teisės tradicijoje tai sunkiai įsivaizduojama, nes čia teisėjo pareiga – išaiškinti tiesą. Išimtis būtų nebent sumarinis procesas, kuomet tiesa nėra išaiškinama.

Kaip minėta anksčiau, su „*guilty plea*“ yra susijusi kita sąvoka – „*plea bargaining*“. Tai yra neformalios derybos tarp kaltintojo ir gynybos dėl „*guilty plea*“ sudarymo, kuomet prokuroras žada palaikyti kaltinimą dėl mažiau sunkaus nusikaltimo arba nepalaikyti kaltinimo dėl tam tikrų nusikalstamos veikos epizodų. Abi pusės (tiek kaltintojas, tiek gynyba) turi interesą pasiekti šį „*guilty plea*“ susitarimą, nes derybos trunka žymiai trumpesnę laiką, jų vykdymas yra pigesnis, aiškesnis (ta prasme, jog proceso prisiekusiųjų teisme baigtis nėra aiški). Apskritai Jungtinėse Amerikos Valstijose „*plea bargaining*“ procesas yra būtinybė, kadangi padeda optimizuoti teismų darbo krūvį ir normalų funkcionavimą.

Plačiai vertinant patį prisipažinimą dėl kaltės teigtina, jog tai procesas, kuris iš esmės pateikia kaltinamojo sutikimą prisipažinti kaltu su pagrįstu tikėjimu, jog kompetentingi subjektai atsižvelgs į tokį pasirinkimą ir atitinkamai reaguos. JAV pasitaiko situacijų, kuomet kaltininkas prisipažįsta kaltu be derybų, tačiau tikisi iš to naudos, tokia praktika vadinama „*implicit plea bargaining*“ (neapribotos, numanomo

¹⁹ DEVERS, D. L. *Plea and Charge Bargaining*. Research summary. US, VA, 2011, p. 5. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.bja.gov/Publications/PleaBargainingResearchSummary.pdf> [žiūrėta 2016 m. Sausio 15 d.]

turinio derybos). Jos atskiriamos nuo „*explicit plea bargaining*“, susitarimo tarp prokuroro ir gynėjo (kartais taip pat dalyvaujant ir teisėjui), kur kaltės pripažinimas yra „iškeičiamas“ į prokuroro pažadą kaltinti dėl mažiau sunkaus nusikaltimo negu būtų įrodinėjama pagal faktines aplinkybes bei tikintis sulaukti bausmės švelninimo teisėjo priimtame nuosprendyje.

Dažniausiai įvardijamas kaltinamojo tikslas yra maksimalios bausmės mažinimas tokiu būdu sumažinant teisėjo diskreciją. Prisipažinimas taip pat gali pasireikšti tuo, jog prokuroras pažada atsisakyti dalies kaltinimų. Akivaizdu, jog prokurorai siekia bylą baigti šiuo procesu, nes nori išvengti „mūšio“ teismo salėje. Nors bausmės skyrimas yra teismo prerogatyva, prokuroras paruošia savo išankstinį siūlymą bei tam tikra prasme daro svarbią įtaką teisėjo sprendimui. Proceso šalininkai dėl tokios akivaizdžios naudos teigia, jog derybos dėl kaltės pripažinimo yra būtina baudžiamojo proceso pakopa ir tai gali būti esminis teisingumo vykdymo pavyzdys.

Kaip minėta, „*plea bargaining*“ procese susitinka šalys, kurios turi skirtingus tikslus, yra paruošusios skirtingas taktikas, kaip panaudoti informaciją idant ši reikalingai pakreiptų procesą. Tai yra tarsi asmeninio „santykio“ su sprendžiama situacija pasidalijimas ir jis tampa sėkmingas tuomet, kai prokuroras geba pripažinti asmenį kaltu be teismo proceso, gynybos atstovas geba operatyviai surinkti reikiamą pinigų sumą (baudai ar žalai padengti), ir taip pat patenkinamas teisėjo interesas šio proceso pagalba sumažinti teismų darbo krūvį.

Tačiau šis „*plea bargaining*“ procesas JAV sulaukė kritikos. Kritiška nuomonė iš esmės buvo grindžiama tokiais argumentais, jog prisipažindamas kaltinamasis pats save kaltina bei atsisako pagrindinių konstitucinių garantijų – proceso prisiekusiųjų teisme ir kryžminės apklausos. Taip pat manoma, jog prokuroras, norėdamas turėti palankias derybų sąlygas kaltinimo pusei, gali dirbtinai praplėsti (padidinti) kaltinimą. Dargi kritikai teigia, jog galimai gali kilti grėsmė, jog prisipažins kaltu nekalts asmuo. Dėl to derybos nėra taikomos absoliučiai visose valstijose, nors didžiojoje JAV dalyje tai labai populiari²⁰. Pirmiausia vertėtų apžvelgti svarbiausius JAV Aukščiausiojo Teismo suformuluotus precedentes dėl instituto konstitucingumo.

Klausimas, susijęs su savanorišku prisipažinimu dėl kaltės ir tokio susitarimo teisėtumas JAV Aukščiausiąjį Teismą (*The Supreme Court*) įpareigojo įvertinti aptariamą institutą. Pagrindinė problema kilo būtent dėl savanoriškumo. Byloje *Boykin v. Alabama*²¹ (1969) teismas išaiškino, jog kaltinamieji pirmiausia privalo patvirtinti prisipažinimo dėl

²⁰ DEVERS, D. L., išnaša 19.

²¹ JAV Aukščiausiojo Teismo 1969 m. birželio 2 d. sprendimas byloje *Boykin v. Alabama*, 395 U.S. 238, No. 642.

kaltės savanoriškumą prieš teisėjui priimant patį prisipažinimą kaip teisėtą. Konkretaus proceso teisėjai turi būti užtikrinti, jog kaltinamasis supranta, kokią įtaką prisipažinimas kaltu turės tolesnei proceso eigai, taip pat ar kaltinamasis nebuvo paveiktas prokuroro arba gynėjo dėl tokio sprendimo priėmimo.

Dar vienas probleminis aspektas, spęstas JAV Aukščiausiojo Teismo, buvo situacija, kuomet kaltinamasis nori dalyvauti derybose dėl susitarimo dėl kaltės, tačiau teigia esantis nekaltas. Byloje *Alford v. North Carolina* (1970)²² teismas iš principo patvirtino prisipažinimą kaltu, nors kaltinamasis pareiškė, kad yra nekaltas, turint tikslą sušvelninti sankciją. Nagrinėjamoje byloje Henry C. Alford buvo kaltinamas pirmo laipsnio nužudymu. Nepriklausomai nuo to, jog teigė esantis nekaltas, kaltinamasis pasinaudojo „plea bargain“ galimybe dėl antro laipsnio nužudymo. Po 30 metų laisvės atėmimo bausmės skyrimo Henry C. Alford Aukščiausiajam Teismui pateikė skundą, jog prisipažinimas kaltu buvo priverstinis konkrečiai dėl noro išvengti mirties bausmės. Nuteistasis ginčijo faktą, jog proceso metu patvirtino padaręs nusikaltimą. Teismas nesutiko su nuomone, jog šiuo atveju nekaltas asmuo buvo nuteistas laisvės atėmimu, o išaiškino, kad susitarimas dėl kaltės buvo nuteistojo pasirinktas kelias išvengti mirties bausmės nepaisant aplinkybės, kad proceso metu asmuo tvirtina esąs nekaltas. Teismui priėmus šį nuosprendį susiformavo analogiška praktika, pavadinta „Alford Doktrina“ („Alford Doctrine“), pagal kurią kaltinamųjų susitarimas dėl kaltės yra patvirtinamas (turint tikslą sušvelninti bausmę), nors asmenys teigia esantys nekalti.

Dar viena susitarimo dėl kaltės instituto aptartina problema yra paties susitarimo išpildymas. Kalbama apie tai, jog prokurorui pažadėjus atlikti tam tikrus veiksmus, susijusius su sankcija ar pačiu kaltinimo palaikymu, atlaidžiau, toks pažadas turi būti vykdomas. Byloje *Santobello v. New York* (1971)²³ JAV Aukščiausiasis Teismas pasisakė: „kada susitarimo dėl kaltės esminiai aspektai esmingai priklauso nuo prokuroro pažado ir yra šio subjekto valioje (įvertinti ir priimti sprendimą), toks pažadas turi būti įvykdytas“. Kita vertus, kaltinamieji taip pat privalo laikytis savo nuomonės, ką patvirtino Aukščiausiasis Teismas byloje *Ricketts v. Adamson* (1987)²⁴. Kaltinamasis Ricketts prisipažino kaltu ir sutiko liudyti prieš bendrininką su sąlyga, jog bausmė bus sumažinta. Vėliau proceso metu Ricketts laikėsi savo prisipažinimo, tačiau atsisakė duoti parodymus antrą kartą po bendrininko apeliacinio skundo. Dėl tokio atsisakymo prokuroras pakeitė

²² JAV Aukščiausiojo Teismo 1970 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje *Alford v. North Carolina*, U.S. 400, No. 14.

²³ JAV Aukščiausiojo Teismo 1971 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Santobello v. New York*, 404 U.S. 257, No. 70-98.

²⁴ JAV Aukščiausiojo Teismo 1987 m. birželio 22 d. sprendimas byloje *Ricketts v. Adamson*, 483 U.S. 1, No. 86-6.

siūlomą bausmę (atsisakė jos švelninimo) ir savo sprendime Teismas patvirtino taisyklę, jog kaltinamasis privalo pripažinti savanoriško atsisakymo duoti parodymus antrą kartą pasekmes. Taigi iš esmės šiose bylose suformuluota abipusio įsipareigojimų laikymosi taisyklė: kada susitarimas dėl kaltės priklauso nuo prokuroro pažado, tai turi būti išpildyta, savo ruožtu kaltinamasis privalo laikytis susitarimo sąlygų arba patirti jų nesilaikymo pasekmes.

Kaip vertinti situaciją, kai prokuroras iš anksto įspėja kaltinamąjį, jei šis neprisipažins kaltu ir nenorės dalyvauti derybose, bausmė bus griežtinama, ar tai nebus kaltinamojo teisių pažeidimas – bauginimas? Paul Hyes JAV Kentukio valstijoje buvo kaltinamas 88.50\$ vertės čekio padirbimu. Prokuroras pasiūlė susitarimą dėl 5 metų laisvės atėmimo bausmės, tačiau kartu įspėjo, jeigu P. Hyes neprisipažins padaręs nusikaltimą ir derybose dalyvauti atsisakys, jam bus pareikšti kaltinimai pagal valstijos teisės aktą, kuriuo baudžiami asmenys, padarę daugiau nei vieną nusikaltimą, dėl ko, jei vėliau P. Hyes būtų pripažintas kaltu, padarytų didelę įtaką skiriamai bausmei, kadangi kaltinamasis buvo teistas už du nusikaltimus, įvykdytus anksčiau. P. Hyes atsisakė susitarimo dėl kaltės, dalyvavo įprastame teismo procese ir buvo nuteistas laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos. Po apeliacinio skundo gavimo byloje *Bordenhircher v. Hyes* (1978)²⁵ Aukščiausiasis Teismas nusprendė, jog susitarime dėl kaltės vyrauja taisyklė „duoti ir gauti“ (ang. *Give and take*), taigi prokuroro veiksmai nepažeidė konstitucinių kaltinamojo teisių. Būtent po šio sprendimo priėmimo JAV prokurorai ėmė plačiai naudoti šį precedentą paskatinti neapsisprendusius kaltinamuosius.

Vienas pagrindinių teismo išaiškinimų priimtas 1976 m. byloje *Blackledge v. Allison*. Čia iš esmės pagrindinį kylantį „plea bargaining“ konstitucingumo klausimą išsprendė JAV Aukščiausiasis Teismas (*The Supreme Court*) pareiškęs, jog institutas neprieštaruja įstatymams ir yra teisėtas, o savo nuomonę motyvavo tokiais argumentais: „Kad ir kokia situacija būtų idealioje sistemoje, akivaizdu, jog „guilty plea“ ir susijęs „plea bargaining“ yra svarbūs šios valstybės baudžiamojo proceso komponentai. Tinkamai vykdomi jie iš esmės gali būti naudingi.“²⁶ Teismas taip pat pažymėjo, jog *plea bargaining* kyla iš „bendro siekio pasiekti naudą“, kurį turi tiek gynybos, tiek kaltinimo pusės, kiekviena dėl skirtingų priežasčių siekianti išvengti įprasto teismo proceso.

Taigi matyti, jog susitarimas dėl kaltės nėra neteisėtas ar slaptas teismo procesas. Instituto praktinio įgyvendinimo konstitucingumas buvo įrodytas tuo pačiu pažymint

²⁵ JAV Aukščiausiojo Teismo 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Bordenhircher v. Hyes*, 434 U.S. 357, No. 76-1334.

²⁶ JAV Aukščiausiojo Teismo 1977 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje *Blackledge v. Allison*, 431 U.S. 63, No. 75-1693.

didelę kaltinamojo procesinių teisių svarbą, tai yra pagrindiniai šio proceso principai. Kada kaltinamasis nusprendžia prisipažinti kaltu ir dalyvauti derybose, teisėjo užduotis yra užduoti visus svarbius klausimus norint įsitikinti, jog aptarti principai nėra pažeisti. Pirmiausia teisėjas yra įpareigotas išpėti įtarimą asmenį dėl svarbiausių tokio pasirinkimo padarinių, turinčių įtakos asmens procesinėms teisėms:

- 1) informuojama apie tai, jog įtariamasis turi teisę teigti esantis nekaltas (toku būdu byla sprendžiama įprastu teisiniu procesu);
- 2) teisė reikalauti bylą spręsti prisiekusiųjų teisme;
- 3) teisė turėti atstovą byloje;
- 4) įtariamojo tam tikrų teisių atsisakymas (pavyzdžiui, nagrinėjimo prisiekusiųjų teisme), jei šis sutinka baigti procesą susitarimu dėl kaltės;
- 5) išaiškinimas visų kaltinimų turinys, dėl kurių įtariamasis sutinka derėtis;
- 6) pateikiama didžiausia galima bausmė, įtraukiant tokius variantus kaip bauda, įkalinimas, bausmės vykdymo atidėjimas ir kiti;
- 7) užtikrinama įtariamojo teisė būti apklaustam ir atlikti nukentėjusiojo apklausą (kryžminė apklausa), teisė nepripažinti pateiktų kaltinimų, pateikti ir vertinti įrodymus, liudyti ir reikalauti kitų svarbių liudytojų dalyvavimo;
- 8) informuojama apie minimalią privalomą bausmę;
- 9) įtariamojo atsisakymą teisės apeliuoti teismo sprendimą kaip susitarimo dėl kaltės pasekmę; kt²⁷.

Jau 1920 m. JAV teisininkai pabandė iškelti opozicinę nuomonę susitarimui dėl kaltės. Roscoe Pound, Raymond Moley ir kiti, dirbantys to laikotarpio kriminalistinės statistikos srityje, pabrėžė politinės įtakos galimybę kaip reikšmingą baudžiamąją teisę veikiantį faktorių. Dabartiniais laikais, jau susiformavus normoms, suformuluotoms pagal nusikalstamumą ir derybų dėl kaltės aktualumą, profesionalai pirmiausia susikoncentravę į prisipažinimą kaltu ir kaltinamojo garantijas procese. Šiuo metu susitarimas dėl kaltės yra teisėtas, legalus ir patvirtintas tuo pagrindu, jog toks procesas individualizuoja teisingumo vykdymą ir yra reikalingas administracine prasme. Šie du svarbiausi pateisinimai yra reikalingi aptarti kiek plačiau.

Pirmiausia, susitarimas dėl kaltės leidžia individualizuoti teisingumo vykdymą. Tradiciškai teisėjai vykdė šią funkciją formuodami bausmes pagal nusižengimų sunkumą ir kaltinamojo asmenybę. Tačiau egzistavo nuomonių, kad teisinės sistemos tobulinimai sumažino teisėjo diskreciją, nes žymiai išplėtė prokuroro galimybes lokalizuoti

²⁷ Federal Rules of Criminal Procedure. 11 (b) (1). US.

teisingumo vykdymą. Šis požiūris sufleruoja, kad jeigu tokiu būdu baudžiamoji teisė tampa vis mažiau sąžininga, prokurorui, kaip proceso subjektui, privalo būti suteikta galimybė sureguliuoti procesą pagal reikalavimus bei esminius principus.

Faktas, įrodantis, jog susitarimas dėl kaltės siejamas su įstatymų leidžiamąja valdžia, yra tai, jog per šį institutą įrodoma visuomenei, jog į reikalavimus švelninti ir trumpinti bausmes buvo atsižvelgta. Tai iš esmės patenkina biurokratinis valstybės poreikius, o visuomenės sutikimas gaunamas per asmenis, kurie naudojami tokiu procesu ir prisipažįsta esantys kalti dėl padarytų veikų. Tokios nuomonės šalininkai teigia, jog kaltinamieji, kurie reikalauja bylos sprendimo įprastame teismo procese ir vėliau būna pripažinti kaltais arba tokie, kurie atsisako kooperuotis su teismu, yra nusipelnę griežtesnės bausmės nei tie, kurie nesipriešina. Dažnai teigiama, kad sutikimas dalyvauti derybose su prokuroru bei teisėju gelbsti norint išvengti šiurkštaus ir griežto teisės įgyvendinimo.

Antras svarbus susitarimo dėl kaltės pateisinimas yra šio instituto administracinis poreikis. Akivaizdu, jog egzistuoja didelė problema – baudžiamųjų bylų, tyrimų kiekis, užgriūvantis atsakingas institucijas. Teismų darbas perpildytas bylomis, kalinių skaičius ir per menkas kiekis darbuotojų šiose srityje lemia, kad užduotis kiekvieną bylą spręsti įprastu teisiniu nagrinėjimu tiesiog neįveikiama. Taigi tokia situacija iš esmės parodo, kad susitarimas dėl kaltės yra neišvengiamas, o kartu optimalus bei ekonomiškai kelias vykdyti teisingumo funkciją valstybėje.

2. 2. Susitarimo dėl kaltės kritika bendrosios teisės valstybėse

Nors susitarimas dėl kaltės yra plintantis ir įsitvirtinęs reiškinys JAV baudžiamajame procese, praktikoje jį smerkia dalis teisės mokslininkų bei tokios prestižinės profesionalų bendrijos kaip JAV Teisininkų asociacija (American Bar Association) ir Nacionalinė Patariamoji Komisija dėl Baudžiamosios teisės standartų bei tikslų (National Advisory Commission of Criminal Justice Standards and Goals). Čia galima išskirti du kritikuojamus aspektus. Pirma, pabrėžiama, jog susitarimas dėl kaltės pažeidžia procesines kaltinamojo teises, ypač atsisakymas proceso prisiekusiųjų teisme. Kita kritikos dalis liečia bausmių skyrimo taisyklės ir pažymi, kad visuomenė siekia kuo geresnių sąlygų teisinėje sistemoje, taigi kaltinamieji, prisipažindami kaltais, pamažu padaro įtaką tam, kad prokurorai ir teisėjai iškreipia sankcijas, jas sumažina ir taip nukrypsta nuo formalių normų.

Susitarimas dėl kaltės iš esmės kritikuojamas dar dėl to, jog jo sudarymo sąlygos nėra patikrinamos, toks susitarimas tarsi lieka slaptas. Akivaizdu, kad prisipažinimas

kaltu įvyksta anksčiausioje tyrimo stadijoje, teisėjas tuo metu dar nėra susipažinęs su visa bylos medžiaga ar kaltinamojo asmenybe, todėl negali įvertinti nei vieno iš šių. Juo labiau teisėjas negali įsitikinti, kad prisipažinimas dėl kaltės įvyko savanoriškai ir prokuroro spaudimo priimti tokį sprendimą nebuvo. Taigi galiausiai kritikai šį punktą apibūdina taip, kad nei teisėjas, nei visuomenė, nei galiausiai kaltinamasis tiksliai nežino, ką keičia į ką (kokio turinio prisipažinimas, dėl ko vyksta derybos, kokia bausmė išmainoma į kokią).

Kitas aspektas, pabrėžiamas kaip kritikuotinas dėl susitarimo dėl kaltės – jo nesuderinamumas su rungtyniškumo principu bendrosios teisės tradicijos šalyse. Manoma, kad dėl tokio proceso dažno taikymo kaltinamieji ima neatsakingai žiūrėti į teisinę sistemą, o į patį susitarimą kaip į eilinį sandorį, padaromą kasdiniame gyvenime.

Kritikai išskiria taip pat nesąžiningumo aspektą. Šiuo klausimu teigia, jog yra nesąžininga asmenų, kurie reikalauja įprasto prisiekusiųjų teismo, atžvilgiu jiems skirti griežtesnes bausmes negu tas, kurios būtų skiriamos, jei asmenys būtų sutikę prisipažinti kaltais. Statiškai susidariusi situacija, jog laisvės atėmimo bausmės skiriamos daugiau tiems kaltinamiesiems, kurie atsisako prisipažinti kaltais.

Galiausiai, įvertinę susitarimo dėl kaltės teikiamas privilegijas, prisipažinti gali nekalti asmenys. Nors faktiškai sudėtinga nustatyti tokius atvejus, tačiau praktikoje pasitaiko, kai sutinka dalyvauti derybose dėl kaltės asmenys, niekaip nepažeidę įstatymų ir nepadarę jokių neteisėtų veikų.

Apibendrinant aptartus kritikuojamus susitarimo dėl kaltės instituto aspektus galima teigti, jog abejonių kelia tam tikrų fundamentalių ir procesinių kaltinamojo teisių atsisakymas, taip pat faktas, jog sprendimas priimamas pilnai neišanalizavus situacijos (teisėjui nesusipažinus su bylos medžiaga ir kaltinamojo asmenybe), o toks proceso pobūdis leidžia lengvabūdiškai žiūrėti į teisinę sistemą, neatsakingai dalyvauti teisingumo vykdymo procese.

Dėl šių ir kitų kritikuotinų susitarimo dėl kaltės punktų keliose jurisdikcijose buvo bandyta uždrausti realizuoti institutą. Pavyzdžiui, Aliaskos valstijoje „plea bargaining“ procesas buvo uždraustas 1975 m. Baudžiamosios teisės specialistai tikėjosi, jog po šio draudimo įvedimo teismų darbas taps beatodairiškas. Tačiau tai visiškai nepasitvirtino, kadangi nors tiesioginė prisipažinimo forma buvo eliminuota iš baudžiamojo proceso, tačiau „neapibrėžtas prisipažinimas“ („implicit“) realiai liko. Pridurtina, tuo pačiu kiek padidėjo bausmės smulkesnėse bylose, tačiau sudėtingose, daug dėmesio reikalaujančiose bylose ar jų nagrinėjime, bausmėse skirtumo beveik neatsirado.

Siekdamos išvengti „plea bargaining“ instituto trūkumų, daugelis valstijų suformavo naują praktiką, pavadintą „preplea conference“. Tai iš esmės yra pagrindinių sąlygų dėl derybų dėl kaltės aptarimas dalyvaujant svarbiems subjektams: kaltinamajam, teisėjui, prokurorui, policijos pareigūnui, aukai. Čia kaltinamojo kaltė dar nėra pripažinta, o tik numanoma, taigi teisėjo dalyvavimas turi užtikrinti, kad faktai bei kaltinamasis būtų įvertinti atitinkamai.

Kaip minėta ankstesniame skyriuje, JAV „plea bargaining“ būdu išsprendžiamos apie 90 procentų baudžiamųjų bylų. Manytina, jog šis institutas iš esmės patenkina visų subjektų interesus: prokuroras užtikrina prisipažinimą ir todėl nereikia organizuoti teismo bylos sprendimo, gynybos atstovas gali produktyviau planuoti laiką, o kaltinamajam paskiriama švelnesnė bausmė nei numatyta teisės aktuose. Statistika įrodo, jog derybos dėl kaltės iš tiesų sumažina kiekį nuteistųjų, sulaukusių kalinimo bausmės (išimtis būtų tik vagystės bylos). Tai pagrįstą idėją, kad kaltinamajam yra naudinga prisipažinti kaltu ir derėtis dėl to. Tačiau, deja, negalima tokios išvados suabsoliutinti, nes nėra pakankamai išsamios informacijos tiek apie nusikalstamas veikas, kuriose taikytas šis institutas, tiek apie teistus asmenis.

2. 3. Susitarimas dėl kaltės kontinentinės teisės valstybėse

Kaip jau aptarta ankstesnėse darbo dalyse, angloamerikiečių sistemos jau išvystė vientisą, aiškią praktiką taikant “plea bargaining” institutą, ypač JAV²⁸, kur didžioji dalis baudžiamųjų bylų yra išsprendžiamos šiuo keliu, o Europos kontinente matomas tam tikras nenoras realizuoti tokį procesą, taip pat pastebimi kylantys sunkumai jau taikant “plea bargaining” Europos valstybėse. Hebrew teisės universito profesorius Yehonatan Givati atliko reprezentatyvų teisinį ir ekonominį tyrimą apie plea bargaining institutą skirtingose valstybėse. Mokslininkas iškėlė klausimą, kodėl atskiros šalys įtvirtino skirtingą šio instituto reguliavimą. Naudojantis įvairiais statistiniais šaltiniais bei visuomenės apklausomis (iš esmės klausiančiomis, kuris variantas blogesnis: nuteisti nekaltą asmenį ar nenuteisti kalto asmens) galiausiai padarytos tokios išvados, jog ginčytina, kad skirtingas reglamentavimas atspindi socialinį pasirinkimą – paleisti kaltą asmenį ar nuteisti nekaltą. Tyrimas parodė, tose valstybėse, kur visuomenei mažiau rūpi nekalto asmens nuteisimas, plea bargaining renkasi kur kas dažniau. Dar daugiau, didesnis nusikalstamumas veda prie didesnio šio instituto naudojimo. Naudojantis valstybių statistine medžiaga ir socialiniais pasirinkimais dėl galimų teismo klaidų skirtingose teisinėse sistemose matoma, kad iš esmės plea bargaining mažiau populiaru valstybėse, kur nusikalstamumas mažas, o visuomenės susirūpinimas didelis²⁹. Tokios tyrimo išvados, manytina, lieka diskutuotinomis dėl pasirinktų tyrimo faktorių (kraštutinių visuomenės pasirinkimų ir nusikalstamumo masto vertinimo), tačiau iš dalies gali paaiškinti skirtingų valstybių požiūrį į plea bargaining ir taip pat parodo, kodėl kai kurios Europos valstybės šį institutą stipriai modifikavo, norėdamos sekti romanų – germanų tradiciją.

Šioje darbo dalyje bus pateikiama kontinentinės teisės tradicijos valstybių turimo susitarimo dėl kaltės analizė ir aptariamos egzistuojančios su tuo susijusios problemos.

Prancūzija

Prancūzijoje derybų dėl kaltės institutas vadinamas “La comparation sur reconnaissance prealable de culpabilite (CRPC), taip pat “plaider coupable”, įtrauktas į Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksą pavadinimu “Perben Act II” 2004 m. kovo 9 d. Baudžiamojo proceso kodekse susitarimo dėl kaltės normos išdėstytos 495-7, 495-16 ir

²⁸ ALSCHURER, W., išnaša 3, p. 1 - 43.

²⁹ GIVATI, Y. *Plea Bargaining: A Comparative Legal and Economic Analysis*. SSRN Electronic Journal 07/2011; DOI: 10.2139/ssrn.1889316.

520-1³⁰ kaip procesas, kurį galima taikyti, kai įvertinus konkrečios bylos aplinkybes ir pagrindinius teisės principus visumoje, įmanoma išvengti įprasto teismo proceso. Kaip numatyta aukščiau išvardytuose kodekso straipsniuose, prokuroras gali sudaryti sandorį su kaltinamuoju, kuris kaltinamas dėl vienos ar kelių nesunkių veikų padarymo, žadėdamas skirti bausmę, neviršysiančią vienerių laisvės atėmimo metų, jei kaltinamasis sutiks prisipažinti kaltu. Kuomet sutariama, sandorį turi patvirtinti tribunal de grande instance (teismas) ar paskirtas bylai teisėjas. Pagal Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 495-11 straipsnį, kaltinamasis, patariamasis jo gynėjas, sudaręs sutarimą su prokuroru privalo prisipažinti kaltu teismui. Teisėjas, įvertinęs bylos aplinkybes bei konkrečią situaciją, gali nutarimu patvirtinti prokuroro pasiūlytą bausmę ir toks aktas prilyginamas nuosprendžiui. Teismo nutarimas po paskelbimo vykdomas nedelsiant.

Deja, Prancūzijos teisininkai – praktikai skeptiškai vertina šį reguliavimą. Dauguma jų pažymi, kad toks procesas pažeidžia kaltinamojo teises (mat šis atsisako svarbiausių saugumo garantijų sutikdamas su derybomis, taip pat kyla grėsmė, kad asmenys, netgi nenusipelnę tam tikros bausmės, sutiks derėtis dėl to su tikslu išvengti dar griežtesnės bausmės teisme). Vaizdingas tokio požiūrio įrodymas būtų Prancūzijoje aktuali statistika, kur susitarimas dėl kaltės iš tiesų stokoja populiarumo: 2011 m. užfiksuota tik 513,911 bylų iš 77,569, kuriose buvo taikomas šis sprendimo būdas. Tai sudaro 15,09% visų tais metais sprestų baudžiamųjų bylų.

Italija

Italija buvo viena pirmųjų valstybių Europoje, pradėjusi taikyti „plea bargaining“ institutą, pavadintą „patteggiamento“³¹. Iš esmės institutas legalizuotas 2003 m. birželio 12 d. jį įtraukus į Italijos baudžiamojo proceso kodeksą. Glaustai apibūdinant itališko susitarimo dėl kaltės procesą galima paminėti kaltinamojo galimybę sudaryti sandorį su prokuroru, kai kaltinamasis nori sulaukti švelnesnės bausmės, paminėtinas apribojimas – sandoris gali būti sudaromas tik tais atvejais, kai taikomo straipsnio sankcijoje laisvės atėmimo bausmė neviršija penkerių metų. Tuo tarpu prokuroras į prisipažinimą kaltu gali „iškeisti“ tam tikras nuolaidas: pasiūlyti sumažintą bausmę, atleidimą nuo proceso mokesčių, atsisakymą dalies kaltinimų ar jų pakeitimą lengvesniais. Iš esmės Italijos procese svarbiausias yra ne kaltinimo keitimas ar sumažinimas, o būtent derybos dėl

³⁰ Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 495-7, 495-16 ir 520-1 straipsniai. [interaktyvus] Prieiga per internetą:

<http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview> [žiūrėta 2016 m. Sausio 4 d.]

³¹ BORASI, I. *II patteggiamento. Approccio di sistema alle implicazioni procesuali*, Altalex Editore, Ebook formatas, I-II skyriai.

bausmės, kuri, kuomet sandoris sudaromas ir patvirtinimas, gali būti mažinama trečdaliu. Sandoris, sudarytas tarp kaltinamojo ir prokuroro, turi būti teikiamas patvirtinti teismui. Teisėjas yra nesaistomas tokio susitarimo ir po susipažinimo su turima bylos medžiaga gali atsisakyti patvirtinti susitarimą, jei, pavyzdžiui, kaltinamojo kaltė nėra pakankamai aiški arba prokuroro prašoma bausmė pernelyg švelni konkrečiu atveju. Atvirkščiai, jeigu aplinkybės rodo kaltinamojo akivaizdžią kaltę ir tarp padarytos veikos bei pažadėtos bausmės yra išlaikytas proporcingumas, teisėjas privalo patvirtinti sandorį. Italijos baudžiamojo proceso normos įtvirtina galimybę teismo sprendimą skusti apeliacine tvarka Kasaciniam teismui („Corte di Cassazione“), iš esmės aukščiausios grandies Italijos teismui, kuris nagrinėja bylas tik dėl proceso teisėtumo ir teisės aiškinimo klausimų.

Nors Italijos teisės praktikai turi kur kas daugiau patirties derybose dėl teisės taikymo ir naujų procesų įvedimo į sistemą nei kitų Europos valstybių teisininkai, tačiau laikosi nuomonės, jog susitarimo institutą vis dar sunku suderinti su tradiciniais baudžiamojo proceso standartais. Esminį išaiškinimą susitarimo dėl kaltės klausimu pateikė Italijos Kasacinis teismas savo nutarime „15 Cassazione Penale (1990) 47“, kuriame ginčijamas susitarimas dėl kaltės buvo apibūdintas kaip „hipotetinis teisingumo vykdymas“³². Visgi neretai pabrėžiama, kad 1989 m. sukurtos procedūros nėra tokios idealios, kaip gali atrodyti. Kai kurios jų nuostatos buvo pripažintos antikonstitucinėmis. Be to, jose yra kai kurių blogybių, pavyzdžiui, teisėjo vaidmens sumažinimas, tam tikra kaltinamųjų diskriminacija bei prokuratūros galios sustiprinimas, kuris yra nesuderinamas su akuzatorine sistema³³.

Vokietija

Vokietijos pastangos įvesti derybomis suldytą teisingumą, galima sakyti, buvo originaliausios visose Europos kontinento šalyse, kadangi nepaisant akivaizdaus instituto naudojimo praktikoje, konkretaus įtvirtinimo baudžiamajame procese nebuvo. Tai atsirado tik 2009 m. Liepos mėnesį, kai Vokietijos Parlamentas priėmė Baudžiamojo proceso kodekso papildymą 257 c straipsniu³⁴ (pavadintą „Derybų susitarimu“) ir tai iš esmės yra susitarimas dėl kaltės. Iki įstatyminio sureguliuavimo toks sandoris vadinosi

³² LATTANZI, G., LUPO. E. *Codice di Procedura Penale*, Vol. VI, Giuffrè, Milano, 1997, p. 205-215.

³³ FERRUA, P. *Summary precedures: negotiated justice in the new italian code of criminal procedure*. Associazione italiana di diritto comparato, Italijos nacionalinis pranešimas 14-ajame tarptautiniame lyginamosios teisės kongrese, įvykusiame 1994 m. Atėnuose (ed. Giuffrè, Milan, 1994, p. 491 et seq.).

³⁴ Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 257 c straipsnis. Nuostata pridėta 2009 m. liepos 29 d. įstatymu, reguliuojančiu susitarimą baudžiamajame procese. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1718 [žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]

„Absprachen“ (vok. susitarimas) ir buvo tiesiog išplaukiantis iš praktikos be statutinės teisės normų, tačiau, paradoksalu, jokiais normomis nedraudžiamas ir taikytas daugumoje baudžiamųjų bylų praktiškai apimant ir labai sunkius nusikaltimus, tokius kaip narkotikų gabenimas ar nužudymas. Tai demonstruoja mažesnę Vokietijos teisės praktikų orientavimąsi į savo darbo taikymą prie įstatyminio reguliavimo, o koncentravimąsi į esminių tikslų siekimą. Taigi po įstatymo dėl susitarimo dėl kaltės priėmimo faktiškai niekas nepasikeitė, o tai, kas jau ilgai vyko praktikoje, atsirado valstybės įstatyme. Tačiau galima išskirti pagrindinius Vokietijos modelio aspektus: įstatymas nenumato išimčių ar ribojimų, kada susitarimas dėl kaltės negali būti sudaromas (egzistuoja tik kelios išimtys dėl tam tikrų nusižengimų ir nusižengimų su specifinėmis bausmėmis), prisipažinime kaltu dalyvauja teismas, derybų dalyku negali būti auklėjamosios ar prevencinės priemonės, laisvo įrodymų vertinimo pagrindu teismas parengia susitarimo turinį, kurį turi patvirtinti tiek kaltinamasis, tiek prokuroras. Šiuo atveju pastebėtina, jog tai skiriasi nuo bendrosios teisės „plea bargaining“ modelio, kur sandorio turinį paruošia prokuroras, o teismas jį patvirtina. Taip pat atkreiptinas dėmesys, jog teismui manant, jog tam tikros bylos detalės nepakankamai gerai įvertintos ar kyla neaiškumų, teismas nėra varžomas susitarimo vykdymo ir gali nuspręsti bylą nagrinėti įprastu teismo procesu. Tokiu atveju, kaltinamojo prisipažinimas netampa bylos medžiaga, jis apskritai nėra panaudojamas teisme ir apie tai pranešama prokurorui bei kaltinamajam.

Tokie teisinio reguliavimo aspektai yra svarbūs ir aktualūs, nes faktas, jog susitarimo turinį parengia teismas, parodo, jog nenukrypstama nuo aktyvaus teismo vaidmens principo. Tai vienas pagrindinių tardomojo (inkvizicinio) proceso požymių. Reikia pastebėti, jog teismas taip pat gali paskelbti susitarimą nebegaliojantį, jei teisiškai ar faktiškai reikšmingos aplinkybės buvo pražiūrėtos ar paaiškėjo vėliau, o taip pat kai kaltinamojo elgesys neatitinka tų prognozių, kuriomis remdamasis teismas pateikė susitarimo pasiūlymą. Taigi siekis byloje nustatyti tiesą yra svarbiausias, kadangi teismas, matydamas, jog yra situacijos neatitinkančios aplinkybės, jog prisipažinimas yra melagingas arba pateikta informacija ir surinkti įrodymai prieštarauja vieni kitiems, nepatvirtins susitarimo.

Susitarimo dėl kaltės klausimu pasisakė ir Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas savo 2013 m. kovo 19 d. nutarime³⁵. Kadangi valstybės įstatymų leidėjas

³⁵ Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 19 d. nutarimas. Urteil vom 19. März 2013 - 2 BvR 2628/10. Prieiga per internetą: http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/03/rs20130319_2bvr262810.html [žiūrėta 2016 m. Sausio 16 d.]

nesukūrė naujo modelio, o susitarimo institutą inkorporavo į jau galiojančią baudžiamojo proceso sistemą, teismui teko spręsti klausimą, ar šis reguliavimas nepažeidžia esminių konstitucinių principų. Pirmiausia, Konstitucinis Teismas susitarimą dėl kaltės aptarė teisės į teisingą teismo procesą kontekste. Pažymėtina, kad teisės į teisingą teismo procesą pažeidimą galima konstatuoti tuomet, kai bendras požiūris į proceso teisę rodo, jog nebuvo padarytos teisiškai reikšmingos išvados. Tai dar kartą įrodo, jog visgi į pirmą vietą yra iškeliama tikrųjų nusikalstamos veikos aplinkybių nustatymas. Remiantis šiuo bendru požiūriu, reikėtų atsižvelgti ir į funkcinius teisingumo reikalavimus įskaitant proceso greitumo principą. Tokie teiginiai, manytina, parodo, kad Konstitucinis Teismas bandė ieškoti tam tikrų atramos taškų, kaip suderinti tokius savo prigimtimi skirtingus principus – teisėtumo, teisingumo vykdymo ir greitumo.

Kita vertus, ne mažiau svarbu norint susitarimą pripažinti teisėtu yra tai, kad įstatymų leidėjas privalo numatyti būtinąsias sąlygas. Susitarimas kaip toks niekada negali būti vienintelis teismo sprendimo pagrindas, todėl ir gautą prisipažinimą reikia įvertinti teisėtumo kontekste. Būtent ar žinomų ir nustatytų aplinkybių kontekste toks prisipažinimas atrodo logiškas, įmanomas ir pagrįstas. Svarbu, be kita ko, skaidrumas ir visos turimos dokumentacijos pateikimas teismui, kad šis galėtų susiformuoti savo vidinį įsitikinimą. Taip pat būtina supažindinti kaltinamąjį su sąlygomis, kurioms esant susitarimą teismas gali pripažinti negaliojančiu. Paskutinis reikalavimas yra grindžiamas ir tuo pagrindu, kad kaltinamasis turi turėti galimybę priimti savarankišką autonominį sprendimą, ar jis nori ir kiek aktyviai dalyvauti baudžiamajame procese. Jei šios numatytos sąlygos yra įgyvendintos, tai Konstitucinis Teismas pripažįsta, kad tokiu atveju susitarimo dėl kaltės nebūtų galima laikyti prieštaraujančiu Konstitucijai. Tačiau Teismas savo nutarime keletą kartų labai aiškiai ir imperatyviai pabrėžė, kad susitarimas prieštarauja pagrindiniam valstybės teisės aktui, jei jis bus sudarytas nesilaikant įstatymų leidėjo nustatytų reikalavimų.

Kita vertus, Vokietija šalia naujo susitarimo dėl kaltės instituto taip pat turi ir baudžiamąjį įsakymą. Pagal Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnį, prokuroras gali pateikti siūlymą taikyti baudžiamojo įsakymo procedūrą, kai remdamasis surinktais įrodymais mano, jog teisiameis posėdis nėra būtinas³⁶. Įstatyme yra aiškiai išvardytos konkrečios bausmės, kurios gali būti paskirtos taikant baudžiamąjį įsakymą, pavyzdžiui, bauda, įspėjimas, konfiskavimas, bauda juridiniam asmeniui, uždraudimas laikyti gyvūnus ir t.t. Taigi iš dalies galima teigti, jog baudžiamuoju įsakymu yra

³⁶ Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 407 straipsnis.

paskiriamos pakankamai nesunkios bausmės, tačiau numatyta, kad jei įtariamasis turi gynėją, tai tokiu atveju gali būti paskirta ir laisvės atėmimo bausmė iki vienerių metų. Įtariamojo prisipažinimas čia nėra vienas iš būtinų elementų. Todėl galima apibendrintai teigti, jog prokuroras siūlo taikyti baudžiamąjį įsakymą, kai visos faktinės aplinkybės ikiteisminio tyrimo metu yra nustatytos ir nematyti jokių ryškių prieštaravimų, o tai reiškia, kai galima teigti, jog išaiškinta, kaip viskas vyko realiame įvykyje ir siekiama tiesiog kaip įmanoma labiau supaprastinti procesą. Kitaip yra susitarime dėl kaltės – manytina, jog tokiu atveju neaiškumų lieka žymiai daugiau, todėl čia taikomas garantas būtų įtariamojo prisipažinimas.

Taigi apibendrinant Vokietijos praktikuojamą proceso modelį galima teigti, jog čia susitarimas dėl kaltės nėra atmetamas, o bandomas derinti su kitais baudžiamojo proceso institutais, principais, taip pat Konstitucija. Siekdamas supaprastinti procesą kitos kontinentinės teisės valstybės galėtų remtis šiuo Vokietijos pavyzdžiu.

Lenkija

Lenkijoje susitarimo dėl kaltės institutas įtvirtintas 1998 m. ir yra pakankamai skirtingas nuo įprasto „plea bargaining“ modelio. Pagal Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 387 straipsnio 1 dalį³⁷, susitarimas sudaromas ne ikiteisminio tyrimo stadijoje, o apklausų metų teismo nagrinėjimo metu. Sandoris gali būti sudaromas padarius nusikalstamą veiką, kurios sankcijoje didžiausia laisvės atėmimo bausmė neviršija 8 metų. Kaltininkas prieš pirmųjų apklausų pabaigą pirmos instancijos teisme turi galimybę pripažinti kaltę ir konkrečiai pasiūlyti bausmę atsisakant įrodymų tyrimo teisme stadijos. Toks aktas leidžia teismui sutikti su bausme, kurią pasiūlo kaltinamasis, be įrodymų tyrimo. Pabrėžtina, jog siūloma bausmė patvirtinama teismo, tačiau sutikimą duoda tiek teismas, tiek prokuroras, o taip pat nukentėjusysis. Žinoma, jeigu yra reikalingi tam tikri pakeitimai sutarime, teismas tokio sutarimo nepriima. Tačiau tokiu atveju, kai kaltinamasis sutinka su teismo siūlomomis sąlygomis ir patvirtina, jog teismo siūloma bausmė jam priimtina, teismas tokį sutarimą tvirtina. Netgi kai visi proceso subjektai susitaria dėl bausmės dydžio, Lenkijos institutas suteikia galimybę kaltinamajam, prokurorui ar nukentėjusiajam duoti apeliacinį skundą. Įdomu Lenkijos baudžiamajame procese yra tai, jog nukentėjusysis pasireiškia procese kaip „pagalbinis“ (angl. auxiliary) prokuroras. Be daugelio panašių teisių kaip prokuroro, nukentėjusysis gali paduoti ir minėtą apeliacinį skundą.

³⁷ Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 387 straipsnio 1 dalis. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10> [žiūrėta 2016 m. Vasario 15 d.]

Taigi Lenkijoje praktikuojamas susitarimo dėl kaltės institutas demonstruoja, be kita ko, didesnę nukentėjusiojo vaidmenį baudžiamajame procese ir tai, žinoma, teigiama bei skatintina praktika.

Rumunija

Naujasis Rumunijos baudžiamojo proceso kodeksas, įsigaliojęs 2014 m. vasario 7 d., numato susitarimo dėl kaltės procesą. Pagal šio kodekso 478-488 straipsnius³⁸, įtariamojo ir prokuroro iniciatyva ikiteisminio tyrimo stadijoje galimas sandorio sudarymas, kai asmuo prisipažįsta kaltu dėl pateiktų kaltinimų ar dalies jų taip susitariant dėl švelnesnės bausmės skyrimo. Rumunijoje derybų objektu nėra kaltinimas ir jo turinys, o tik bausmė, kuri gali būti sumažinta arba paskiriamas švelnesnė vykdymo forma, pavyzdžiui, bausmės vykdymo atidėjimas. Būtina gauti aukštesniojo prokuroro sutikimą sudaryti susitarimą dėl kaltės. Pagal egzistuojantį reguliavimą, procesas netaikomas sunkiausiems nusikaltimams, kurių sankcijoje numatyta didesnė nei 7 metų laisvės atėmimo bausmė. Įtariamojo teisių užtikrinimui bei proceso teisėtumui numatyta būtina sąlyga – teisininko (gynėjo) dalyvavimas derybų procese. Sudarytas rašytine forma pridodant turimus įrodymus sandoris pateikiamas teismo svarstymui. Pirmos instancijos teismo teisėjas skelbia viešą teismo posėdį, kuriame iš esmės šalys kviečiamos pasisakyti, o ne kaltinti ar gintis. Išklausęs kalbą bei išanalizavęs turimus įrodymus teismas gali priimti tokį sprendimą: 1) priimti nuosprendį, kuriuo numatoma bausmė nėra didesnė nei sutarta susitarime dėl kaltės, jeigu procesas yra teisėtas, asmens teisės nebuvo pažeistos ir proporcingumas tarp faktų, t.y. padarytos nusikalstamos veikos, ir paskiriamos bausmės, išlaikytas; 2) atmesti susitarimą ir bylą grąžinti prokuratūrai, jeigu nėra pakankamai įrodymų, liudijančių įtariamojo kaltę ar pats sandoris stokoja atitinkamų teisinių reikalavimų, arba siūloma bausmė pernelyg švelni lyginant su padaryta veika konkrečiu atveju. Paminėtina, jog nepriklausomai nuo to, koks sprendimas būtų priimtas, prokuroras ir įtariamasis asmuo gali tai apskųsti apeliacine tvarka.

Apibendrinant Rumunijos modelio reguliavimą, sunku būtų išskirti originalių ar neįprastų kontinentinės teisės tradicijai normų. Pastebima, kad procesas, kaip ir daugelyje Europos valstybių, netaikomas sunkiausiems nusikaltimams, prokuroras neturi daug įgaliojimų, kuriais naudotųsi sudarant sandorį, ir čia teismo vaidmuo vėlgi didelis bei reikšmingas – rengiamas viešas posėdis, sakomos kalbos, tiriami įrodymai.

Estija

³⁸ Rumunijos baudžiamojo proceso kodekso 478 – 488 straipsniai. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2462405 [žiūrėta 2016 m. sausio 11 d.]

Šioje valstybėje baudžiamojo proceso atnaujinimus aptariama tema svarbu analizuoti dėl galimo pavyzdžio Lietuvai, kadangi susitarimas dėl kaltės Estijoje legalizuotas ne per seniausiai – 2011 m. Vasario 23 d. Baudžiamojo proceso kodekso papildymu. Pavadintas Alternatyvia procedūra (“Alternative Proceedings” 233 – 238 straipsniai³⁹), susitarimas dėl kaltės įmanomas, kai prokuratūra gauna asmens prašymą sudaryti sandorį. Alternatyvus procesas leidžia teismui priimti sprendimą (patvirtinti sandorį) išvengiant liudytojų ar kitų kvalifikuotų asmenų apklausos. Numatomi draudimai nėra skirtingi nuo įtvirtintų kitose Europos valstybių baudžiamojo proceso normose: susitarimas nėra galimas dėl sunkiausių nusikalstamų veikų, kuriais gali būti skiriama laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė, taip pat situacijose, kai dėl nusikalstamos veikos įtariamieji keli asmenys (bendrininkavimas) ir bent vienas iš jų neišreiškia noro Alternatyvaus proceso vykdymui. Tuo atveju, jeigu įtariamasis ir prokuroras susitaria dėl Alternatyvaus proceso prašymo pateikimo teismui, prokuroras paruošia kaltinamąjį aktą, kuriame pateikiama turima bylos medžiaga, ir šis siunčiamas teismui.

Prasidėjus teisminei bylos nagrinėjimo stadijai organizuojamas posėdis, kuriame pirmiausia prokuroras pasako kalbą, pateikia kaltinimo turinį ir surinktus duomenis, kurie šiuos kaltinimus atitinka. Teismas, įsitikinęs tokio Alternatyvaus proceso teisėtumu, privalo užtikrinti, ar kaltinamasis suvokia pateiktų kaltinimų esmę, ar juos pripažįsta ir ar sutinka procesą baigti susitarimu dėl kaltės. Jeigu visos būtinos sąlygos išpildytos, teismas gali sumažinti sankciją, įtvirtintą veiką draudžiančioje normoje, vienu trečdaliu atsižvelgiant į faktinę konkrečios bylos situaciją.

Analizuojant estiško modelio susitarimą dėl kaltės pirmiausia atkreiptinas dėmesys, jog susitarimo “įrankiai” yra labai menki. Prokuroras neturi galimybės pasiūlyti kitokios bausmės arba limituoti jos švelninimą, kol įstatymas griežtai apibrėžia vieno trečdalio taisyklę. Dėl to Estijos modelis iš esmės skiriasi nuo kitų, vystomų Europoje. Tai iš esmės panašiau į paprastą “guilty plea” procesą, kai kaltinamasis prisipažįsta kaltu siekiant sulaukti švelnesnės bausmės.

Gruzija

Susitarimas dėl kaltės Gruzijoje įtvirtintas 2004 m. ir nepaisant posovietinės valstybės statuso, o prieš tai – romanų – germanų teisės tradicijos įtakos, čia procesas seka angloamerikietiškuoju pavyzdžiu⁴⁰. Procesas apima alternatyvų ir konsensualų

³⁹ Estijos baudžiamojo proceso kodekso 233 – 238 straipsniai. [interaktyvus] Prieiga per internetą: https://www.riigiteataja.ee/en/compare_original?id=530102013093 [žiūrėta 2015 m. vasario 3 d.]

⁴⁰ ALKON, C. *Plea Bargaining as a Legal Transplant: A Good Idea for Troubled Criminal Justice Systems?* In: *Transnational Law & Contemporart Problems*, a Journal of University of Iowa College of Law, vol. 19, Spring 2010, 363 – 369.

susitarimą tarp prokuroro ir nusikaltusio asmens išvengiant teismo nagrinėjimo, kuomet asmuo prisipažįsta ir prisipažinęs tikisi sulaukti lengvesnio kaltinimo ar kaltinimo dalies atsisakymo, arba švelnesnės bausmės skyrimo⁴¹. Gruzijos modelis paremtas tokiais pagrindiniais principais: laisvas įtariamo asmens pasirinkimas, šalių lygiateisiškumas ir pagrindinių teisių bei laisvių apsauga. Kaltinamas asmuo turi teisę bet kurioje proceso stadijoje atsisakyti susitarimo ir, tokiu atveju, jo prisipažinimas tampa bereikšmiu (negali būti naudojamas teisme nagrinėjime). Sudarant sandorį prokuroras privalo įvertinti viešąjį interesą, bausmės griežtumą ir kaltinamo asmens charakteristiką, dar daugiau, tarsi to užtikrinimas yra reikalingas aukštesniojo prokuroro sutikimas. Teismas nėra saistomas sandorio, todėl jeigu maža duomenų, patvirtinančių pateiktus kaltinimus ar pažeistos kitos baudžiamojo proceso normos, teisėjas gali grąžinti bylą prokuratūra. Jeigu nesklandumų patvirtinti sandorį nėra, o kaltinamasis suvokia tokio sandorio pasekmes, tinkamai išreiškia norą dalyvauti tokia supaprastintame procese ir turimi bylos duomenys neabejotinai įrodo kaltę bei sutarta bausmė yra proporcinga, teisėta, tuomet teisėjas patvirtina sandorį ir apkaltinamajame nuosprendyje atspindi sandorio turinys. Analizuojant Gruzijoje esantį susitarimo dėl kaltės variantą galima išskirti nukentėjusiojo vaidmens ypatumus procese. Prokuroras privalo pirmiausia įspėti nukentėjusį apie sandorio sudarymą ir išklausyti nuomonės bei pareiškimų apie tai, o svarbiausias reikalavimas yra toks, jog žala turi būti kompensuota – atlyginta nukentėjusiajam.⁴²

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pasisakęs dėl Gruzijoje praktikuojamo susitarimo dėl kaltės modelio ir jo atitikties Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijai (toliau – Konvencija). Iš esmės buvo kvestionuojami šie principai: teisė į teisingą bylos išnagrinėjimą (Konvencijos 6.1 straipsnis) ir nekaltumo prezumpcija (Konvencijos 6.2 straipsnis). Teismas pateikė išaiškinimą, jog “susitarimas ne tik yra naudingas dėl savo greitumo ir tuo būdu palengvina bei pagreitina teismų darbą, bet gali būti sėkmingas įrankis kovai su korupcija ir organizuotu nusikalstamumu, jeigu taikomas pagal atitinkamas taisykles ir normas, o taip pat padeda sumažinti paskirtų griežtų bausmių kiekį, ko rezultatas yra mažėjantis įkalintų asmenų skaičius.”⁴³ Teismas taip pat pridūrė, jog kiekvienu atveju, kada sudaromas susitarimas dėl kaltės, privaloma paaisyti

⁴¹ Gruzijos baudžiamojo proceso kodekso 209 straipsnis. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4262/file/GE_CriminalCode_amDec2011_En.pdf [žiūrėta 2016 m. sausio 7 d.]

⁴² Criminal Law Working Group of the Coalition for an Independent and Transparent Judiciary. *Application of Plea Bargaining in Georgia*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://ewmi-prolog.org/images/files/3902Coalition_Criminal_Law_WG_Research_ENG_9th_forum.pdf [žiūrėta 2016 m. sausio 7 d.]

⁴³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. Balandžio 29 d. byla *Natsvlshvili and Togonidze v. Georgia*, Nr. 9043/05.

minimalių teisių užtikrinimo standartų, susitarimas turi būti konkretus, įtvirtintas dokumentu, neprieštarauti viešajam interesui. Aiškinant susitarimo teisėtumą buvo atkreiptas didelis dėmesys į tai, jog kaltinamasis privalo suvokti tokio sandorio sudarymo pasekmes ir siekti to savanoriškai, o paruoštas sandorio turinys privalo būti pateikiamas teismo tvirtinimui, kas neprieštaruja Konvencijoje įtvirtintiems fundamentaliems baudžiamojo proceso principams.

Taigi matyti, jog Gruzijoje įstatymų leidėjas buvo gana drąsus ir neįprastas, perimdamas susitarimo dėl kaltės principus ir įtvirtindamas juos nacionalinėje teisėje, kur būtų pastebima menka rungtyniškojo proceso įtaka, labai panašiomis normomis su angloamerikietiška tradicija.

Norint apibendrinti parinktų Europos valstybių praktiką, reprezentatyviai atskleidžiančių kontinentinės teisės tradicijos įtakoje suformuotą susitarimo dėl kaltės institutą, pirmiausia pastebimas bruožas yra svarbus ir gana aktyvus teismo vaidmuo (būdingas konkrečiai inkviziciniam – tiriamajam baudžiamajam procesui). Analizuotuose atskirų valstybių įstatymuose skirtingai pasireiškia teismo įsitraukimas į sandorio sudarymą, pavyzdžiui, Prancūzijoje kaltinamas asmuo turi prisipažinti teismo posėdyje, o daugelyje valstybių susitarimas yra ribotas – įmanoma tik sušvelninti pačią bausmę, o koreguoti kaltinimų turinio neleistina, t.y. įstatymas draudžia bent dalies jų atsisakyti (Rumunija būtų tinkamas tokio reguliavimo pavyzdys). Egzistuoja taip pat ir vienas aptartų variantų, kuomet derybos apskritai nevyksta, įmanomas bausmės mažinimas apibrėžtu dydžiu ir čia prokuroras papildomų įgaliojimų neturi (Estijoje įtvirtinta taisyklė, leidžianti bausmę sumažinti vienu trečdaliu). Taigi iš esmės kontinentinės teisės valstybių susitarimas dėl kaltės nėra teismo bylos nagrinėjimo išvengimas, o daugiau to sutrumpinimas. Tikėtina, jog ateityje šis institutas išsiplės, kadangi bus nešantis daug naudos, galbūt prasiplės ir jo taikymo ribos (mat šiuo metu daugumoje valstybių draudžiamas sandoris padarius sunkiausias nusikalstamas veikas).

Vertinant analizuotose kontinentinėse valstybėse keliamus baudžiamojo proceso tikslus bei principus galima išskirti Vokietiją kaip valstybę, kurioje praktikuojamas susitarimas dėl kaltės yra, ko gero, labiausiai nutolęs nuo anglosaksų modelio, tačiau išlaikęs romanų – germanų tradicijai būdingus bruožus ir užtikrinęs tikslų pasiekimą. Teismo vaidmuo bei uždavinys byloje išaiškinti tikrąsias aplinkybes bei nustatyti materialią tiesą Vokietijoje išlieka šioje supaprastinto proceso formoje, vadinasi, neiškreipia pamatinių proceso principų. Tokia derybų instituto praktika iš esmės yra vertintina teigiamai ir perimtina tiek Lietuvoje, tiek kitose valstybėse, kur kiltų diskusija

dėl galimų naujų baudžiamojo proceso formų norint greičiau, ekonomiškiau išspręsti bylas.

2. 4. Susitarimo dėl kaltės instituto skirtumai bendrosios ir kontinentinės teisės sistemose

Teisės moksle ir tarp jo tyrėjų paprastai vis dar išskiriamos dvi teisės sistemos – bendroji ir kontinentinė, be kita ko, jose skiriasi baudžiamojo proceso modeliai. Tačiau jau nuo XX a. paskutinių dešimtmečių siekiant pertvarkyti, reformuoti baudžiamąjį procesą imta dairytis po kitų valstybių sekamą modelį, formuojamą praktiką bei sukaupą patirtį. Todėl kyla klausimas, kaip ilgai bus aktualus išskyrimas dviejų teisės sistemų, kai jų suartėjimas šiuo metu vyksta gana sparčiai, o normų inkorporacija yra tik skatinama? Pagrįsta teigti, jog visiškas suvienodėjimas yra neįmanomas, nes skirtingos sistemos buvo sukurtos ir suformuotos skirtingų teisinių tradicijų ir socialinių vertybių pagrindu. Tačiau Europos Sąjungos teisė ir Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija sudaro tvirtą pagrindą formuotis naujam baudžiamojo proceso modeliui.

Analizuojant atskirų Europos valstybių baudžiamojo proceso įstatymus galima matyti, jog daugelis valstybių perėmė tam tikrus bruožus iš ne vien kontinentinės teisės sistemos šalių. Pavyzdžiui, Italija, iš esmės 1989 m. reformavusi savo baudžiamąjį procesą, perėmė labai daug Amerikoje egzistuojančio rungtyniško baudžiamojo proceso bruožų. Nustatant tam tikrą specifiką buvo inkorporuotos ir normos, reglamentuojančios sandėrį dėl prisipažinimo kaltu.⁴⁴ Lietuvos baudžiamasis procesas taip pat numato dvi supaprastinto proceso formas, kurios iš esmės gali atrodyti panašios į nagrinėjamą šiame darbe, nors Lietuvoje kaltinamojo prisipažinimas nėra būtinas, o originaliame „plea bargaining“ institute tai – pagrindinis elementas.⁴⁵

Taigi pirmiausia analizuojant bendrosios ir kontinentinės teisės sistemose esančių susitarimų dėl kaltės modelius, galima įvardyti tam tikrus skirtumus. Pagrindinis jų – pats prisipažinimo kaltu pobūdis. Angloamerikiečių sistemoje tuo naudojasi, kai kaltinamasis neturi teigiamų argumentų paremti savo nekaltumą arba siekia sumažinti (sušvelninti) bausmę sudarant susitarimą su prokuroru, tuo tarpu kontinentinės teisės valstybėse tai dažniausiai yra tiesiog prisipažinimas jau teisminėje stadijoje. Bendrosios teisės modelyje tai laikoma kvazi-sutartimi, o kontinentinės – neformaliu dalykišku susitarimu. Toks skirtumas nėra visiškai nepastebimas, nes iš esmės angloamerikiečių

⁴⁴ JUNG, H. *Plea Bargaining and Its Repercussions on the Theory of Criminal Procedure*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 1997. Vol. 5/2.

⁴⁵ GODA, G. išnaša 10, p. 79.

procesu toks susitarimas padeda absoliučiai išvengti teismo, o kontinentinės teisės valstybių reguliavime tai tik sutrumpina teismo procesą.

Kitas pažymėtinas skirtumas yra susitarimo dėl kaltės taikymo sritis. Angloamerikiečių teisinėje sistemoje nėra apribojimų, kurie draustų derybas bet kurioje nusikalstamų veikų grupėje ar būtų susiję su nusikaltimo sunkumu, kai tuo tarpu kontinentinės teisės valstybėse įstatymų leidėjas nurodo, kad derybos yra negalimos su kaltinamaisiais, kurie kaltinami sunkiausiomis veikomis. Dar daugiau, jeigu pirmojoje sistemoje galimos derybos, turėsiančios įtakos netgi kaltinimo apimčiai (kaltinimą švelninančios arba eliminuosiančios jo dalis), tai antrojoje leidžiamos derybos tik dėl atlaidesnės bausmės arba jos vykdymas lengvesnėmis sąlygomis⁴⁶.

Kada analizuojame prokuroro įgaliojimus derėtis, akivaizdu, jog angloamerikiečių sistemoje šiam subjektui suteikta daugiau įgaliojimų nei kontinentinės teisės normose pažymima. Iš tiesų tai sukuria galimybę kaltinti asmenį padarius daug atskirų nusikalstamų veikų (kvalifikuoti daug nusikaltimų) dėl vieno realaus įvykio ir taip apsunkinti kaltinamojo galutinę bausmę, kadangi ši paskiriama vadovaujantis aritmetiniu bausmių sudėjimo būdu pagal visų bausmių sankcijas. Taigi grėsmė sulaukti griežtos bausmės kaltinamąjį paskatina apsispręsti dėl sandorio sudarymo su prokuroru, o prokurorui leidžia vykdyti platesnio turinio derybas. Priešingai, kontinentinės teisės valstybėse, kur bausmių sudėjimas nėra galimas, o dažniausiai atsižvelgiama į didžiausios sankcijos bausmę ir tik galimybę ją padidinti, tokios didelės erdvės deryboms nėra. Pridurtina, jog prokuroras paprastai negali atsisakyti kaltinimų ir ypač kaltinimo dėl sunkiausios inkriminuotos nusikalstamos veikos, numatančios griežtą bausmę.

Abejose sistemose teismo užduotis yra patvirtinti sutarimą tarp prokuroro ir kaltinamojo, tačiau skirtingas pats įsitraukimas į procesą. Pavyzdžiui, angloamerikiečių versijoje teisėjas nedalyvauja derybose ir iš esmės neturi kitų įsipareigojimų, išskyrus teisėtumo ir sandorio proporcingumo įvertinimą. Kontinentinės teisės sistemoje prisipažinimas kaltu iš esmės pateikiamas teisminėje stadijoje tarsi ankstesnio susitarimo įvykdymas ir tuomet privaloma priimti švelnesnį nuosprendį kaltinamojo atžvilgiu griežtai pagal egzistuojantį įstatyminį reguliavimą. Amerikiečių teisės mokslininkas J. Merryman taip aiškina tokias teises doktrinas, kurios suvaržo *plea bargaining* taikymo ribas atitinkamose valstybėse: „Bendrosios teisės valstybių teisininkai kritikuoja Amerikiečių *plea bargaining* institutą praktikoje. Jų teisė bei tradicijos griežtai riboja kaltintojo vaidmenį ir diskreciją. Didžiausią reikšmę turi skirtingas *plea bargaining*

⁴⁶ TULKENS, F. *Negotiated Justice*, In: M. Delmas-Marty, J.R.Spenser, *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge. 2002, p. 1025.

efektas, įvertintinas kaip reikšmingiausias instituto komponentas. Amerikoje pasirinkus *plea bargaining* procesą kaltinamasis išvengia teismo proceso. Civilinės teisės valstybėse prisipažinimas dėl kaltės nenulemia įprasto proceso atsisakymo. Prisipažinimas gali būti laikomas parodymais, bet teisminis nagrinėjimas vis tiek vyksta. Tai teismas nustato asmens kaltę, o ne kaltinamasis ar prokuroras.⁴⁷

Paskutinė šių sistemų skirtingumo pastaba būtų apie tai, kiek patikimas ir tvirtas yra susitarimas dėl kaltės žvelgiant iš kaltinamojo perspektyvos? Kadangi abiejų sistemų teisėjai turi galimybę neatsižvelgti į derybose priimtą susitarimą, kyla problema, kokia rizika iškyla kaltinamajam, jei taip nutinka. Kaip anksčiau minėta, angloamerikiečių tradicijoje susitarimas laikomas kvazi-sutartimi ir, tokiu atveju, jeigu prokuroras atsisako sutarimo arba teisėjas jo nepriima, tada kaltinamasis gali atsiimti prisipažinimą kaltu. Todėl iš esmės toliau procesas vyksta teisme kaltinamajam nepatyrus jokios žalos. Kitaip nutinka kontinentinės teisės valstybėse: susitarimas dėl kaltės laikomas teisme pateiktu prisipažinimu ir dėl to, jei prokuroras atsisako derybų metu priimto sutarimo ar teisėjas nepripažįsta tokio, prisipažinimas lieka galioti ir, tikėtina, kaltinamasis sulauks griežtesnės bausmės negu buvo suderėta. Taigi tampa aišku, jog bendrosios teisės šalių vystoma praktika yra kur kas labiau patikima kaltinamajam, mat nutraukus susitarimą ar jam tiesiog nesant patvirtintam kaltinamojo padėtis nelieka apsunkinta ir jo teisių apsauga nėra paveikta įprasto teismo proceso metu.

Apibendrinant aukščiau pateiktus didžiausius skirtumus bei turint galvoje kitus, kiek mažiau reikšmingus, galima teigti, jog angloamerikiečių „*plea bargaining*“ modelis yra geriau išvystytas, plačiau taikomas visose baudžiamosiose bylose, siūlo platesnį derybų turinį prokurorui ir yra patikimos kaltinamajam. Dar daugiau, abipusės šalių sutartos nuolaidos niekaip nedaro įtakos teisėjui ir nepaveikia kaltinamojo neutralumo galimame įprastame teisminiame procese, kaltinamojo prisipažinimas tuomet tampa bereikšmis, negali būti naudojamas, teismas tampa neutralus tokio sandorio atžvilgiu.

Kontinentinės teisės šalyse susitarimas dėl kaltės laikomas vis dar pionierišku institutu, veikiančiu tik lengvesnėse situacijose, kur negalimas poveikis kaltinimo turiniui, o taip pat prisipažinimas, gautas iš esmės teisme, tampa galiojančiu įrodymu netgi jeigu susitarimas nutraukiamas ar atmetamas.

Tačiau nors išvardyti aspektai rodo angloamerikietiškąjį modelį kaip sėkmingesnį tikslų atžvilgiu ir kaip alternatyvų sprendimą baudžiamosiose bylose, jis taip pat kritikuojamas. Be jau ankstesnėje darbo dalyje aptartų minusų, galima būtų paminėti

⁴⁷ MERRYMAN, J. H.. *The Civil Law Tradition*. 2nd ed. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1985, p. 130 – 131.

nelygią šalių padėtį derybose. Akivaizdu, jog prokuratūra turi didesnius informacinius bei finansinius išteklius pasiruošti bylos nagrinėjimui ir netgi psichologinis disbalansas gali vesti link nepageidaujamos situacijos, kai nekaltas asmuo prisipažins kaltu dėl konkretaus susitarimo ir aiškos asmeninės padėties atsisakydamas teismo nagrinėjimo su nenuspėjamu teismo verdiktu. Kritikuojama taip pat ir tokia praktika, kad prokuroras gali pasirinkti kaltinti dėl daug nusikalstamų veikų vienu metu (inkriminuoti kelis nusikaltimus) tam, kad erdvė deryboms būtų platesnė. Būtent dėl to Anglijoje „Karališkosios prokuratūros kodeksas“ („Code for Crown Prosecutors“) numato tam tikrus ribojimus dėl aptariamos problemos⁴⁸.

Kritikos sulaukia kitas „plea bargaining“ aspektas, kad šis būdas nutraukti bylą gali būti pasirenkamas tų, kurie nori išvengti „žymės“ visuomenėje dėl neteisėtų praeities veiksmų. Toks vidinis susitarimas yra gana nematomas, o bausmė jį priėmus yra dažniausiai sumažinama, todėl viešumoje tai gali iššaukti neteisingumo pojūtį. Ne mažiau svarbi yra prokuroro diskrecija inicijuoti derybas bei jas baigti priklausomai nuo kaltinamojo noro dėti, todėl gali skirtingai būti vertinami asmenys, dėl kurių prokuroras neturi jokio intereso baigti derybų.

Galiausiai „plea bargaining“ institutas įvelia keblumų atskiriant valdžias teisinėje sistemoje, kadangi iš esmės vyksta derybos dėl teisingumo vykdymo, prokuroro įgaliojimai yra dideli ir tampa neaiškus jo, kaip subjekto baudžiamajame procese, vaidmuo. Bendrosios teisės valstybėse teisėjas tradiciškai paliekamas atsakingas už visuomenės interesus baudžiamuoju aspektu. Tačiau dažniausiai susitarimai dėl kaltės vyksta tarp prokuroro ir kaltinamojo paliekant teisėją nuošalyje, todėl susiklosto situacija, jog prokuroras tampa svarbiausiu asmeniu sprendimų priėmimo ir taip kvestionuoja teisėjo vaidmenį teisingumo vykdymo procese baudžiamojame teisėje.

Neabejotina, jog aptarti kritikuotini elementai nebūtinai yra sistemos silpnosios pusės angloamerikiečių modelyje, o labiau randami nagrinėjant atskirus bylų atvejus, tačiau visgi egzistuoja nuomonės, kurios pabrėžia tokius trūkumus ir demonstruoja, jog susitarimas dėl kaltės nėra idealus, o reikalaujantis tobulinimo.

⁴⁸ Code for the Crown Prosecutors. Selection of charges:

6.1 Prosecutors should select charges which: a) reflect the seriousness and extent of the offending supported by the evidence; b) give the court adequate powers to sentence and impose appropriate post-conviction orders; and c) enable the case to be presented in a clear and simple way.

6.2 This means that prosecutors may not always choose or continue with the most serious charge where there is a choice.

3. SUSITARIMO DĖL KALTĖS INSTITUTO PERSPEKTYVOS LIETUVOJE

3. 1. Susitarimo dėl kaltės santykis su baudžiamuoju įsakymu Lietuvoje

Lietuvoje taip pat galima pastebėti įstatymų leidėjo pastangas supaprastinti baudžiamąjį procesą. Vienas tokių proceso supaprastinimo būdų yra teismo baudžiamasis įsakymas, numatytas Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) XXXI skyriaus pirmame skirsnyje. Reikalinga išanalizuoti tokio proceso santykį su susitarimu dėl kaltės, o taip pat išsiaiškinti, ar įtvirtinus tokį institutą Lietuvoje, šis nesikirs nuo baudžiamuoju įstatymu.

Baudžiamojo įsakymo samprata pateikta Baudžiamojo proceso kodekso 41 str. 2 dalyje: dėl nusikalstamų veikų, už kurių padarymą gali būti skiriama kaip vienintelė ar alternatyvinė bet kuri bausmė, išskyrus atvejus, kai už nusikalstamą veiką gali būti skiriamas tik terminuotas laisvės atėmimas ar laisvės atėmimas iki gyvos galvos, nagrinėjimo teisme gali nebūti, o bausmė paskiriama teismo baudžiamuoju įsakymu⁴⁹. Reikšmingas dalykas, jog teismo baudžiamojo įsakymo taikymo sąlygos ir galimybės ilgainiui buvo išplėtos. Anksčiau vienintelė ar alternatyvinė bausmė buvo bauda. Dėl to darytina išvada, jog toks proceso supaprastinimas yra teigiamai vertinamas dalykas, o taikomas dažnai optimizuoja teismų darbą, tai galbūt ir paskatino išplėsti sampratą, atitinkamai ir taikymo ribas. Tačiau įstatymas nurodo, kad teismo baudžiamasis įsakymas negali būti taikomas visais atvejais. Pačioje straipsnio dispozicijoje matoma taisyklė, jog baudžiamojo įsakymo atveju už nusikalstamą veiką negali būti skiriamas terminuotas laisvės atėmimas arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Atsižvelgiant į tai, kyla klausimas, ar apskritai tikslinga supaprastintą baudžiamąjį procesinę formą sieti su konkrečiu nusikalstamų veikų sąrašu ir, jei vis dėlto reikia, kodėl turi būti apsiribojama tik, apibendrintai vertinant, nesunkiais nusikaltimais? Pavyzdžiui, pagal Norvegijos baudžiamojo proceso kodekso 248 straipsnį⁵⁰, viena iš supaprastintų procesinių formų, kai kaltinamasis prisipažįsta kaltu, gali būti taikoma net nusikaltimų, už kuriuos gresia iki 10 metų laisvės atėmimo, atvejais. Panašus pavyzdys egzistuoja ir Italijoje, čia BPK 438 – 443⁵¹ straipsniai įtvirtina vieną iš supaprastintų procesinių formų – sutrumpintą procesą.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įsakymu nr. IX-78. Įstatymas skelbtas: Žin., 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46. 418 str.

⁵⁰ Norvegijos baudžiamojo proceso kodekso 248 straipsnis. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19810522-025-eng.pdf> [žiūrėta 2016 m. sausio 15 d.]

⁵¹ Italijos baudžiamojo proceso kodekso 438 – 443 straipsniai. [interaktyvus] Prieiga per internetą:

Jis gali būti vykdomas pagal kaltinamojo pareiškimą, prokurorui sutinkant, o kaltinamojo prisipažinimas taip pat reikšminga tokio proceso detalė, taikyti tokį procesą galima padarius bet kokio sunkumo nusikalstamą veiką, išskyrus tokias, už kurias gresia laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Taigi pagal šiuos pavyzdžius ir paties instituto esmę galima manyti, jog supaprastinta procesinė forma galima ne tik dėl nesunkių, bet ir apskritai dėl tokių nusikaltimų (nepaisant pavojingumo laipsnio), kurie yra akivaizdūs (aiškos nusikalstamos veikos aplinkybės) ir proceso dalyviams yra taikomos pagrindinės arba svarbiausios procesinės garantijos. Pirmiausia, principų, kurie yra esminiai baudžiamajame procese, privaloma laikytis nepaisant procesinės formos, o asmens nuteisimas privalo būti pagrįstas, procese šalys turi turėti teisę pasinaudoti visomis suteikiamomis galimybėmis išaiškinti tikrąją tiesą. Taigi įvertinus šiuos bet kokiam proceso tipui taikytinus aspektus kyla mintis, jog formalus veikų suskirstymas pagal, pavyzdžiui, pavojingumą neturėtų būti lemiamas kriterijus sprendžiant apie proceso efektyvumo rodiklį, prevenciją, ekonomiškumą ir, svarbiausia nagrinėjamos temos atžvilgiu, koks proceso tipas bus taikomas konkrečiu atveju. Tačiau tokiai nuomonei galima rasti ir priešingų argumentų. Lietuvoje BK už kai kuriuos nusikaltimus nustato baudžiamąją atsakomybę, siekiančią iki 20 metų arba net iki gyvos galvos. Kad ir koks būtų šio nusikaltimo akivaizdumas, sankcijoje nustatyta griežčiausia bausmė ir klaidos baudžiamajame procese tikimybė, kuri, kaip Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas kartą yra konstatavęs, įmanoma, kad ir kokios garantijos teisinės valstybės baudžiamajame procese yra užtikrinamos, verčia suabejoti, galimybe taikyti supaprastintą baudžiamąją procesinę formą tiriant bet kokio pavojingumo nusikalstamą veiką. Supaprastinta baudžiamoji procesinė forma labai sunkių, tačiau akivaizdžių nusikaltimų atžvilgiu gali atnešti daugiau žalos nei naudos, nes tai gali pažeisti ne tik žmogaus teises, bet ir valstybės interesus (žalos atlyginimas už neteisėtus pareigūnų veiksmus, nepasitikėjimas teisėsaugos institucijomis ir pan.). Be to, galima iškelti ir proporcingumo baudžiamajame procese principą, kuris labiau žinomas kalbant apie kardomųjų priemonių skyrimą. Peršasi analogija, kad kuo pavojingesnė nusikalstama veika, tuo sudėtingesnis bei kruopštesnis tyrimas, ir atvirkščiai⁵².

Lyginant su susitarimo dėl kaltės institutu, iš teismo baudžiamojo įsakymą įtvirtinančios normos formuluotės matyti, kad nėra reikalingas kaltinamojo prisipažinimas, priešingai nei susitarimo dėl kaltės atveju. Kyla klausimas, koks prisipažinimo santykis su BPK 423 str. 1 d., kuriame numatyta, kad teisėjas priima nutartį

<http://www.altalex.eu/content/italian-code-criminal-procedure> [žiūrėta 2016 m. Sausio 15 d.]

⁵² JURGAITIS R. Formalieji ir vertinamieji požymiai taikant supaprastintą baudžiamąją procesinę formą. *Jurisprudencija*, 2003, 38(30), p. 60.

perduoti bylą nagrinėti teisme, kai bylos aplinkybės nėra pakankamai aiškios⁵³? Vadinasi, prokuroras gali kreiptis su pareiškimu dėl teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo tik tada, kai bylos aplinkybės yra pakankamai aiškios. Visgi praktikoje aiškiomis aplinkybėmis laikomos tokios, kai kaltinamojo prisipažinimas yra. Doktrinoje nurodoma, jog net ir taikant baudžiamąjį įsakymą dėl nusikalstamos veikos turi būti atliktas ikiteisminis tyrimas⁵⁴. Matoma, jog netgi tokia supaprastintame procese yra svarbus materialiosios tiesos nustatymas. Todėl kai ikiteisminio tyrimo metu surenkami prieštaringi duomenys, prokuroras neturi stengtis užbaigti procesą supaprastinta tvarka, nes tokioje situacijoje neabejotina, jog teisėjas be įrodymų tyrimo teismo posėdyje negalės nuspręsti, kad kaltinamasis iš tiesų yra kaltas.

Teismo baudžiamojo įsakymo priėmimo sąlyga – kaltininkas privalo atlyginti ar pašalinti padarytą žalą, arba įsipareigoti tokią žalą atlyginti ar pašalinti. „Plea bargaining“ institute apie tai iš esmės nekalbama, tokios sąlygos nėra, kadangi akcentuojamos kaltinamojo derybos su prokuroru, o jų metu *inter alia* turi įvykti prisipažinimas kaltu. Baudžiamojo įsakymo atveju dargi nukentėjusiojo vaidmuo svarbus ne tik kalbant apie žalos atlyginimą, o taip pat jis turi būti informuojamas apie sprendimą užbaigti procesą baudžiamuoju įsakymu. Įstatymas numato galimybę tokį sprendimą apskūsti. Jeigu skundas būtų patenkinamas, yra pereinama į teisminį nagrinėjimą bendrąja tvarka. Susitarime dėl kaltės nukentėjusiojo vaidmuo nėra taip ryškiai pabrėžiamas.

Dar vienas svarbus baudžiamojo įsakymo bruožas – jį surašo teisėjas. Tokia procedūra panaši į Vokietijos susitarimą dėl kaltės, kur pastebimas didžiausias bendrosios teisės tradicijos sekimas ir pabrėžiama, jog teisingumą vykdo tik teismai. Prokurorui suteikiamos ribotos galios, jis procese tarsi tarpininkas – organizuoja derybas su kaltininku ir perduoda jo valią teismui, surašydamas prašymą dėl baudžiamojo įsakymo. Šiuo atveju, teismas nėra tik formaliai reikalingas patvirtinti sudarytą sandorį, nes turi galimybę jį atmesti ir bylą nagrinėti įprasta teismine tvarka, kai bylos aplinkybės nepakankamai aiškios. Galima apibendrinti, kad teismo baudžiamojo įsakymo sudarymui reikalinga bendra valia: kaltininko, teismo, prokuroro ir nukentėjusiojo.

Kaip minėta kalbant apie susitarimą dėl kaltės, dėl teismo baudžiamojo įsakymo taip pat buvo pateiktas Europos Žmogaus Teisių Teismo išaiškinimas. Iš esmės norėta išsiaiškinti, ar toks supaprastintas procesas nepažeidžia teisės kreiptis į teismą. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Deweer prieš Belgiją* akcentavo teisės į bylos

⁵³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įsakymu nr. IX-78. Įstatymas skelbtas: Žin., 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46. 423 str.

⁵⁴ GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. VĮ Registrų centras. Vilnius 2011, p. 561.

nagrinėjimą svarbą ir kartu pabrėžė, jog ši teisė baudžiamajame procese nėra absoliuti, o kaltinamojo atsisakymas bylą nagrinėti įprasta tvarka nelaikytinas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos pažeidimu, jei tai yra be abejonių naudinga pačiam kaltinamajam, tiek ir teisingumui vykdyti⁵⁵. Verta paminėti, jog teisei į teismą užtikrinti baudžiamąjį įsakymą numatančiose normose numatyti tam tikri saugikliai. Pavyzdžiui, Lietuvos generalinio prokuroro sudarytos rekomendacijos⁵⁶ dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu įtvirtina nuostatą, jog prokuroras, prieš rašydamas pareiškimą apie galimą sprendimą turi informuoti įtariamąjį, kuris turi išreikšti savo valią, nes šiam nesutikus su proceso užbaigimu baudžiamuoju įsakymu procesas turi vykti bendra tvarka⁵⁷. Ir iš tiesų tai nėra viskas, nes kaltinamajam pareikalavus, byla turi būti nagrinėjama teismine tvarka. Galima pastebėti dvigubą kaltinamojo teisės į teismą garantiją. Klaipėdos miesto apylinkės teismas inicijavo šio klausimo išaiškinimą kreipdamasis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti, ar BPK 425 straipsnio 2 dalis atitinka Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalį, 31 straipsnio 2 dalį, konstitucinį teisinės valstybės principą. Galimas prieštaraštas buvo įžvelgtas BPK nuostatoje, numatančioje, kad, kaltinamajam po teismo baudžiamojų įsakymo surašymo pareikalavus jo bylą nagrinėti bendrąja tvarka, kaltinamasis aktas nėra surašomas, o kaltinimas teisme palaikomas remiantis teismui surašytu pareiškimu dėl teismo baudžiamojų įsakymo priėmimo. Prokuroro pareiškimas dėl teismo baudžiamojų įsakymo priėmimo savo turiniu ir procesine reikšme prilygsta kaltinamajam aktui. Iš šio pareiškimo kaltinamajam kaltinimo formuluotė, kaltinimo apimtis yra visiškai aiški.⁵⁸ Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarime⁵⁹, taip pat, kaip minėtoje Generalinio prokuroro rekomendacijoje, apibendrintais reikalavimais, taikomais teismo baudžiamajam įsakymui, taip pat nukreipiami į tai, jog prokuroro pareiškimas yra tolygus kaltinamajam aktui dokumentas, turintis sudaryti galimybę teismui priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą. Konstitucinis teismas 2008 m. sausio 24 d. nutarime⁶⁰ patvirtino tokią mintį, jog kaltinamojo teisės ginamos iš esmės dvigubai, ir išaiškino, kad baudžiamojų įsakymo procesas, koks yra įtvirtintas BPK, nepažeidžia Konstitucijos 31

⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1980 m. vasario 27 d. sprendimas byloje *Deweert prieš Belgiją* (pareiškimo Nr. 6903/75).

⁵⁶ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu. Valstybės Žinios, 2003, Nr. 39-1805.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu, Nr. I-47, pakeista 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu, Nr. I-187 rekomendacijos dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu.

⁵⁸ GODA, G. Baudžiamojų proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos. *Teisė*, 2007 65, p. 54.

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 “Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojų proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylą supaprastintą procesą”. Teismų praktika, 2004, Nr. 22.

⁶⁰ 2008 m. sausio 24 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. Byla Nr. 45/06.

str. 2 dalies, kurioje numatyta, kad asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas⁶¹. Aptariamame nutarime buvo konstatuota, kad teismo baudžiamojo įsakymo priėmimas – supaprastintas baudžiamasis procesas ir pažymėta, kad “įstatymų leidėjas, nustatydamas baudžiamojo proceso rūšis kaip bendrojo baudžiamojo proceso konstitucinio modelio išimtis, gali, paisydamas Konstitucijos, baudžiamojo proceso santykius reguliuoti ir taip, kad baudžiamojo proceso paskirtis būtų įgyvendinama teisėjui vienasmeniškai priimant sprendimą pagal prokuroro atitinkamame procesiniame dokumente, kuriuo užbaigiamas ikiteisminis tyrimas, suformuluotą valstybinį kaltinimą bei išsamiai ir nešališkai surinktą ikiteisminio tyrimo medžiagą, jeigu bylos aplinkybės yra aiškios (nekeliančios abejonių) ir nusikalstamą veiką padaręs asmuo sutinka su tokio proceso taikymu.” Kita vertus, pažymėtina, kad pripažindamas, jog BPK 425 str. 2 dalies išlyga, “išskyrus tai, kad nagrinėjimo teisme metu vietoj kaltinamojo akto skaitymo kaltinimo esmę prokuroras išdėsto remdamasis pareiškimu dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu” neprieštarauja Konstitucijai, Konstitucinis Teismas kartu pabrėžė, kad nė viena šio nutarimo nuostata negali būti interpretuojama kaip *a priori* pateisinanti arba atitikties Konstitucijai aspektu aprobuojanti kurias nors kitas nuostatas, sudarančias BPK įtvirtintą baudžiamojo įsakymo priėmimo proceso institutą. Įdomu, kad Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat yra pasisakęs dėl Vokietijos baudžiamojo įsakymo proceso⁶². Nustatyta, jog šis procesas neprieštarauja Konstitucijai. Panaši nuomonė pastebima ir Lietuvos teisinėje literatūroje⁶³. Dar vienas pažymėtinas teismo baudžiamojo įsakymo kritikuotinas aspektas yra klausimas dėl teismo pareigos skelbti nuosprendį ar nutartį tik surašius sprendimo priėmimo motyvus, kas aktualu nagrinėjant baudžiamojo proceso formas. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimu⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinis

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žin., 1992, Nr. 33-1014.

⁶² Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts (BverfGE). 25 Band, p. 158 – 167.

⁶³ KAZLAUSKAS, M.; GODA, G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*. 1993, Nr. 27.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos

Teismas pripažino nemažai Administracinių bylų teisenos įstatymo, BPK ir CPK nuostatų prieštaraujančiomis Konstitucijai. Nustatyta, kad Konstitucijai prieštarauja tokios normos, kurios leidžia teismams skelbti rezoliucines sprendimų dalis, o motyvus paaiškinti žodžiu ir tik vėliau juos surašyti. Prieš tai besisiejantis išaiškinimas pateiktas 2006 m. sausio 16 d. Konstitucinio Teismo nutarime. Be kita ko, nurodyta, jog “oficialiai skelbiant teismo nuosprendį (kitą baigiamąjį teismo aktą) jame turi būti išdėstyti visi argumentai, kuriais jis grindžiamas, kad nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) argumentai (ar jų dalis) negali būti teismo išdėstomi po oficialaus teismo nuosprendžio (kito baigiamojo teismo akto) paskelbimo, kad oficialiai paskelbęs nuosprendį (kitą baigiamąjį teismo aktą) teismas negali keisti ar kitaip koreguoti jo argumentų”⁶⁵. Taigi vėlesniame 2006 m. rugsėjo 21 d. išaiškinimas pakeistas nebuvo – įvyko tik pozicijos išplėtojimas. Pabrėžta, kad iš Konstitucijos kyla baigiamojo teismo akto vientisumo reikalavimas, t.y. teismo pareiga surašyti visą teismo sprendimą su visais jo priėmimo argumentais iki tą sprendimą paskelbiant. Konstituciniam Teismui atrodo, kad kitaip teisingumui vykdyti kyla įvairių grėsmių, nes neva teismai, iš pradžių paskelbę sprendimus, o vėliau dėstydami jų surašymo motyvus gali siekti pateisinti priimtą sprendimą, nurodydami argumentus, kurie iš tikrųjų nelėmė sprendimo priėmimo. Tokios ir panašios grėsmės, G. Godos nuomone, yra visiškai nerealias. Konstitucinis Teismas, priimdamas nutarimą, nekreipė dėmesio į nei į 1987 m. Europos Tarybos Ministro Komiteto rekomendaciją “Dėl kriminalinės justicijos supaprastinimo”⁶⁶, kurioje Europos valstybėms yra rekomenduojama, esant galimybei, bent jau ne itin svarbiose bylose sprendimų raštu apskritai nesurašyti, nei į užsienio valstybių patirtį. G. Goda, analizuodamas baudžiamojo proceso formas, pabrėžia, jog pasaulyje egzistuoja daugybė tokių baudžiamojo proceso

Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2006, Nr. 102-3957; Nr. 127: Nr. 137).

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas 2006 m. sausio 16 d. „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2006, nr. 7-254.

⁶⁶ The simplification of criminal justice. Recommendation No. R (87) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 September 1987. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://cm.coe.int/ta/rec/1987/87r18.htm> [žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]

formų, kai teismų sprendimai paskelbiami iš anksto jų nesurašius⁶⁷. Tais atvejais, kai bylas nagrinėja prisiekusiųjų teismai, raštu išdėstytų išsamių motyvų apskritai nebūna, nes prisiekusieji negali būti įpareigojami ir neprivalo sugebėti raštu dėstyti sprendimo priėmimo argumentų. Jų pareiga tik paskelbti verdiktą – kaltas ar nekaltas⁶⁸. Taigi šiuo klausimu keisti baudžiamojo proceso reglamentavimą nėra būtina, toks procesas yra praktikoje pasiteisinantis ir atliekantis savo funkciją – optimizuoti bylos nagrinėjimą.

Teismo baudžiamojo įsakymo surašymas iš esmės yra būdas pagreitinti procesą. Ar negalima būtų svarstyti apie tai, jog dabartiniu reguliavimu kaltinamasis turi galimybę piktnaudžiauti savo teisėmis? Pirmiausia kaltinamasis yra supažindinamas su tuo, jog prokuroras rašys pareiškimą dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu, taigi proceso esmę, sąlygas ir savo padėtį procese asmuo žino bei patvirtina sutinkąs. Tai galima laikyti ir savotišku susitarimu, kadangi prokuroras suinteresuotas greičiau užbaigti procesą, tačiau nėra absoliučiai viską pagrindžiančių argumentų, o kaltinamasis prisipažįsta kaltu “iškeisdamas” tai į švelnesnę bausmę (BPK 64¹ str.). Kaltininkas turi teisę nesutikti su teismo baudžiamuoju įsakymu netgi po to, kai toks jau yra surašytas. Apskritai Lietuva nėra vienintelė valstybė, įtvirtinanti teisę skusti supaprastinta tvarka priimtą sprendimą, pavyzdžiui, tokia galimybė numatyta ir Vokietijoje. Tačiau šioje valstybėje apskundimo tvarka kiek kitokia: skusti sprendimą galima tik tada, kai teismas jau yra paruošęs susitarimo turinį. Priešingu atveju neabejotinai sudaroma galimybė vilkinti procesą.

R. Jurgaičio nuomone, dabar egzistuojančiai teismo baudžiamojo įsakymo apskundimo tvarkai galima rasti svarbių argumentų (grindžiant nuomonę, kad reguliavimas yra tinkamas).⁶⁹ Apibendrintai pastebima, jog įmanomi atvejai, kai įtariamasis prisipažįsta kaltu tik iš dalies arba pradžioje neprisipažįsta visiškai, tačiau prokurorui tvirtinant, kad įtariamojo kaltė vis tiek bus įrodyta ir kad įtariamojo padėtis bus geresnė prisipažinus bei sutikus su teismo baudžiamuoju įsakymu (kadangi juo paprastai skiriama švelnesnė bausmė nei nuosprendžiu įprasto proceso tvarka) asmuo pasiduoda tokiam prokuroro psichologiniam spaudimui ir prisipažįsta kaltu visiškai tik dėl baimės, kad nekiltų sunkesnių teisinių padarinių⁷⁰. Taigi teigtina, kad vėlesnė įtariamojo galimybė atsisakyti teismo baudžiamojo įsakymo užtikrina asmens galimybę išreikšti tikrąją savo valią ir tikrųjų bylos aplinkybių išaiškinimą.

⁶⁷ GODA, G. išnaša 58, p. 56.

⁶⁸ PRADEL, J., išnaša 4, p. 482.

⁶⁹ JURGAITIS, R. Baudžiamojo įsakymo procesas: proceso be įprastojo nagrinėjimo teisme ypatumai ir įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos. *Jurisprudencija*, 2008 6(108), p. 67 – 75.

⁷⁰ JURGAITIS, R., išnaša 69.

Taigi apibendrinus teismo baudžiamojo įsakymo ypatumus galima pastebėti, jog šis institutas turi tam tikrų panašumų su susitarimu dėl kaltės, bet pažymėtini ir skirtumai. Pirmiausia, teismo baudžiamasis įsakymas negali būti taikomas tada, kai paskiriama bausmė už nusikaltimą gali būti terminuotas laisvės atėmimas arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Vien šis niuansas įrodo, kad baudžiamasis įsakymas ir susitarimas dėl kaltės savo panašiu reguliavimu visgi nepersidengtų ir vienoje teisinėje sistemoje nereikštų normų kolizijos. Dar daugiau, kai kuriose kontinentinės teisės tradicijos šalyse egzistuoja šie du procesai vienoje sistemoje.

2010 m. vasario 9 d. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra Seimui pateikė įstatymo projektą (toliau – ir Projektas), kuriuo siūlyta BPK XXXI skyrių papildyti trečiuoju skirsniu – Sutarimo procesas⁷¹. Kol kas šiam projektui įstatyminė galia nesuteikta.

Prieš aptariant pateikto Projekto turinį galima pastebėti, jog derybų elementų yra ir Lietuvos procese, pavyzdžiui, kaip jau išnagrinėta, teismo baudžiamojo įsakymo procesas galimas tik kai kaltinamasis su tokiu procesu sutinka, sutrumpintas įrodymų tyrimas teisme taip pat gali būti atliekamas tik proceso dalyvių sutikimu. Susitarimų esmė įvairiose valstybėse, kur šie yra taikomi, panaši – kaltinamajam už prisipažinimą ar (ir) atsisakymą nuo išsamaus įrodymų tyrimo yra pažadamos lengvatos, pavyzdžiui, nurodoma, kad bus skiriama gerokai mažesnė bausmė už įprastai skiriamą tokiose bylose. Dėl tokio susitarimo bylos nagrinėjimas pagreitėja, nes teisiamojo posėdžio galima visai nerengti, o jeigu jis rengiamas, trunka daug trumpiau.⁷²

Projekto turinys numato, jog už padarytas nusikalstamas veikas teismas gali priimti apkaltinamąjį nuosprendį sutarimo proceso tvarka, išskyrus labai sunkius nusikaltimus. Tokia formuluotė, numatyta aptariamame įstatymo projekte, galėtų būti patikslinama atsižvelgiant į teismo baudžiamojo įsakymo reguliavimą, numatytą BPK. Natūralu, jog įtariamiesiems asmenims svarbiausia ir aktualiausia švelnesnė bausmė tais atvejais, kai gresia laisvės atėmimas. Būtent baudžiamojo įsakymo procese apskritai nėra galimybės taikyti supaprastintą formą, kai sankcijoje numatytas laisvės atėmimas. Taigi siūlytina, kad sutarimo procesas galėtų būti skiriamas tiems atvejams, kai gresia terminuotas laisvės atėmimas, išskyrus laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Kadangi švelninti bausmę atvejais, kai pažeidžiamos didžiausios visuomenės vertybės ir teisiniai gėriai, neatrodo apskritai

⁷¹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 214, 215, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas. Statusas: Pirminis projektas 2010-02-09. Reg. Nr.: 10-441-01.

⁷² GODA, G, išnaša 58, p. 58.

tinkama. Toks reguliavimas įvestų aiškumo – kada taikomas teismo baudžiamasis įsakymas, o kada įmanomas sutarimas tarp kaltinamo asmens ir prokuroro.

Projekte nenumatytas privalomas kaltinamo asmens prisipažinimas. Kaip ne kartą minėta, prisipažinimas daugelyje valstybių yra privalomas norint pradėti derybas dėl kaltės. Čia galima pažymėti Konstitucijos 31 str. 2 dalyje numatytą reikalavimą teisingai išnagrinėti bylą ir mūsų teisinės sistemos siekį nustatyti materialiąją tiesą. Konstitucinis Teismas 2013 m. lapkričio 15 dienos nutarime šiuo klausimu pasisakė. Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas, konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet – svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra teisingi, vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtinta, saugo ir gina Konstitucija⁷³. Drįsčiau teigti, kad apskritai norint įgyvendinti susitarimą dėl kaltės kaltinamasis turėtų prisipažinti. Kita vertus, toks prisipažinimas neturi iškreipti kitų svarbių aplinkybių, turi būti įvertinama, kaip toks valios pareiškimas dera su kitais nusikalstamos veikos faktais. Tokie faktai aiškinami ikiteisminio tyrimo metu, todėl šis būtų privalomas žingsnis prieš susitarimą. Taigi jeigu šios dvi svarbiausios dalys – prisipažinimas bei nusikaltimo aplinkybių nustatymas (taip pat duoti parodymai) – neprieštarauja viena kitai, teismas galėtų spręsti dėl susitarimo patvirtinimo. Iš esmės tai reikštų pagrindinių teisės principų įgyvendinimą, kada išaiškinamos tikrosios bylos aplinkybės, o pagrindinis siekis nustatyti tikrąją tiesą neiškreipiamas.

Aptartinas kitas svarbus susitarimo aspektas, jau minėtas ankstesniuose skyriuose: balansas tarp principo, jog teisingumą vykdo tik teismai, ir galių, kurios suteikiamos prokuratūrai. Aktualiaame įstatymo projekte numatyta (projekto 432² straipsnyje), jog susitarimo procesas gali būti pradedamas prokuroro iniciatyva. Apie tokią galimybę prokuroras privalo pranešti visiems proceso dalyviams, išaiškinti jų teises procese ir apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo sutarimo proceso tvarka pasekmes. Toliau seka protokolo surašymas, po kurio pradedamos derybos su įtariamuoju ir jo gynėju. Derybos gali vykti dėl bausmės, baudžiamąjo poveikio priemonės rūšies ir dydžio, kurią prokuroras, sudarius susitariamąjį aktą, siūlys teismui skirti už padarytą nusikalstamą veiką, taip pat daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, likimo ir

⁷³ 2013 m. lapkričio 15 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. Byla Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013.

proceso išlaidų atlyginimo. Teismas po to priima vieną iš šešių galimų sprendimų: 1) perduoti bylą nagrinėti teismajame posėdyje sutarimo proceso tvarka; 2) perduoti bylą pagal teisingumą; 3) perduoti bylą prokurorui, jei yra Baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnyje numatytos aplinkybės, dėl kurių procesas negalimas; 4) perduoti bylą prokurorui, jeigu nėra įstatymo pagrindų baigti procesą sutarimo proceso tvarka; 5) perduoti bylą prokurorui, jeigu teismas nesutinka dėl proceso užbaigimo sutarimo proceso tvarka; 6) perduoti bylą prokurorui naujam susitariamajam aktui sudaryti, jeigu teismas nesutinka su nusikalstamos veikos kvalifikacija, padarytos žalos dydžiu, bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės rūšimi ir dydžiu, daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, likimo išsprendimo ir proceso išlaidų atlyginimo būdo. Taip proporcingai yra paskirstomos funkcijos tarp teismo ir prokuroro sutarimo procese. Tačiau visgi pastebėtina, jog teismas iš esmės gali rinktis tarp dviejų variantų – sutikti arba nesutikti su bausme, o pats jos parinkti negali. Tokiu atveju galima kalbėti apie išimtinių teismo galių principo pažeidimą. Galbūt derėtų atkreipti dėmesį į užsienio valstybių sėkmingai vystomą praktiką, kai teismas surašo susitarimo turinį po to, kai prokuroras kreipiasi dėl galimybės vykdyti derybas. Čia teismas gali daryti tiesioginę įtaką proceso eigai ir bausmės skyrimui.

Nukentėjusiojo vaidmuo įstatymo projekte apibrėžtas taip: šiam nesutikus su prokuroro pateikta nusikalstamos veikos kvalifikacija, taip pat padarytos žalos dydžiu, bausmės, baudžiamojo poveikio priemonės rūšimi ir dydžiu, daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, likimo ir proceso išlaidų atlyginimo, toliau procesas vyksta bendra tvarka. Šis principas parodo, jog nukentėjusiojo interesai nelieka šešėlyje. Tačiau reikia įvertinti ir tai, jog tokiu principu gali būti piktnaudžiaujama. Juk akivaizdu, kad kai kuriais atvejais nukentėjusysis siekia ne pozityvių santykių plėtojimo po teismo proceso, o realizuoti norą nubausti kaltą asmenį – atkeršyti. Privataus kaltinimo bylų šiuo atveju įvardyti nereikėtų, bet kitose nukentėjusiojo nuomonė turi būti įvertinama, tačiau atsisakymas taikyti sutarimo procesą neturi būti vertinamas aukščiau viešojo intereso ir proceso greitumo, ekonomiškumo principo.

Apskritai vertinant Lietuvoje įtvirtinamas naujoves ir jų atsiradimą paskatinusius faktorius galima pastebėti, jog tai iš esmės yra mokslo įtaka. Kai kitose valstybėse įstatymų pakeitimai tampa nulemti praktikoje jau taikomų veiksmų ir nusistovėjusių tradicijų, Lietuvoje įstatyminę galią įgaunančios naujovės dažnai yra skeptiškai sutinkamos teisės praktikų.

Toliau nagrinėjant susitarimo dėl kaltės instituto perspektyvas Lietuvoje verta atkreipti dėmesį į materialaus teisingumo reikalavimą teismo baigiamųjų aktų išvadoms.

Materialios tiesos nustatymo aspektas, tarsi ne pirmas svarbiausias susitarimo dėl kaltės instituto bruožas, jau minėtas ankstesnėse darbo dalyse, Lietuvoje, kaip kontinentinės teisės valstybėje, būtų itin aktualus. Tą pabrėžė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas: “Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, kad konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet ir, svarbiausia, tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija” (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d., 2008 m. sausio 21 d., 2009 m. balandžio 10 d. nutarimai). Valstybė baudžiamojo proceso metu turi ne tik pareigą atskleisti nusikalstamą veiką, o ją padareiusiam asmeniui pritaikyti įstatyme numatytas teises sankcijas, bet ir pateikti argumentus, paaiškinančius proceso dalyviams bei procesu besidominčiai visuomenei, kodėl yra priimti kaip tik tokie sprendimai. Taigi priimti sprendimai turi būti pagrįsti, pateikti argumentai – viešai skelbiami, bet minėtos Konstitucinio Teismo išvados, kad teismo priimami baigiamieji aktai turi būti išsamiai motyvuoti ir turi būti išdėstomi visi reikšmingi argumentai, savaime nereiškia, kad bus vykdomas “kokybiškesnis teisingumas”, tai kaip tik gali užvilkti ir subiuokratinti procesą.⁷⁴ Kai anglosaksų sistemoje vyrauja vien rungtyniškumo principas, kontinentinės teisės valstybėse, konkrečiai Lietuvoje, originalų tokio proceso modelį įtvirtinti būtų neįmanoma (kadangi jame nekyla materialiai teisingo sprendimo problema), o minėta Konstitucinio Teismo išvada tą iš esmės patvirtina. Kontinentinės teisės valstybės, pavyzdžiui, Vokietija numato pareigą byloje nustatyti materialiąją tiesą, tačiau sutarimą įteisina, o šios dvi taisyklės tarsi prieštarauja viena kitai, nes esminis tikslas, dėl kurio apskritai tokia procesinė forma pasirenkama, yra išvengti pilno įrodymų tyrimo teisme. Darbo įžangoje minėtam BPK 1 straipsniui, kuriame numatytas baudžiamojo proceso tikslas, tokiu atveju kyla grėsmė. Be abejonės, rizika yra mažesnė, kai teismas tvirtina susitarimą, priimtą teismo proceso metu (Vokietijoje praktikuojamas toks būdas), negu tada, kai susitarimas įteisinamas ikiteisminio tyrimo metu (pavyzdžiui, Estijos procese). G. Goda išskiria kelis probleminius derybų instituto aspektus⁷⁵. Pirmiausiai įvardijama neteisingo kaltinimo

⁷⁴ GODA, G. Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. Vilnius, 2014, p. 164.

⁷⁵ GODA, G. Galimybė įgyvendinti baudžiamojo proceso uždavinius baudžiamąją bylą užbaigiant sandoriu. Iš: Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys: *liber amicorum* profesoriui Jonui Prapiesčiui (moksl. red. G. Švedas). Vilnius, 2012, p. 446 – 451.

problema. Ši pasireiškia tuo, jog sušvelninant bausmę ar atsisakant kaltininti dėl dalies nusikalstamų veikų atsiranda didelė tikimybė, jog asmuo bus nuteistas ne pagal tą baudžiamąjį įstatymą, kuris numato faktiškai padarytą veiką. Taip pat kaltinimas gali būti ir per griežtas, pavyzdžiui, situacijoje, kai prokuroras pradeda derybas pateikdamas griežtesnius, sunkesnę bausmę garantuojančius kaltinimus, kurie natūraliai priverčia kaltinamąjį sutikti su susitarimo priėmimu. Dar viena, jau minėta rizika, yra neteisingas asmens prisipažinimas. Teikiamų kaltinimų išgąsdintas asmuo gali greičiau sutikti su prokuroro siūloma sankcija norėdamas išvengti griežto teismo sprendimo visiškai pamirštant galimybę sulaukti išteisinamojo teismo nuosprendžio. Straipsnio autoriaus nuomone, “derybų metu prokuroras būna suinteresuotas įtikinti, kad išteisinamojo nuosprendžio priėmimas yra neįmanomas (pavyzdžiui, dėl turimų stiprių kaltinamųjų įrodymų) ir kad nesudarius sandorio neabejotinai bus paskirta griežta bausmė. Tokia situacija baudžiamajon atsakomybėn traukiamą asmenį atgraso nuo įprasto teismo proceso, net jei jis pats mano nusikalstamos veikos nepadaręs ir objektyviai yra tikėtina, jog išnagrinėjus bylą teisme galėtų būti padaryta išvada, kad veika, dėl kurios prasidėjo procesas, laikytina, pavyzdžiui, civiliniu deliktu ar administraciniu teisės pažeidimu”. Dar vienas kritikuotinas aspektas – grėsmė paskirti neteisingą bausmę. Asmeniui paskyrus išskirtinai švelnią bausmę dėl to, kad šis prisipažino, iškreipiamas teisingos bausmės principas – iš esmės toks sprendimas nebūtų priimtas teismo baigiamuoju aktu arba, jeigu būtų priimtas, nebūtų laikytinas teisingu. Straipsnyje apžvelgiama ir tokia problema, kad pasirinkus derybų procesą bylos aplinkybės nėra visiškai atskleidžiamos. Kadangi nevyksta normalus reikšmingų tiesai nustatyti aplinkybių įrodinėjimas, sprendimas priimamas be to. Nors kontinentinės teisės valstybės aiškiai reglamentuoja, jog sandoris privalo būti “teisingas”, nėra numatyta jokių realių ir veiksmingų instrumentų, kaip tokį tikslą pasiekti kiekvienu atveju. G. Godos nuomone, Lietuvoje yra pakankamai supaprastintų baudžiamąjo proceso formų, kaip antai pagreitintas procesas, teismo baudžiamąjo įsakymo procesas, proceso nutraukimas atleidžiant kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės, sutrumpintas rodymų tyrimas baudžiamajame procese, dėl to vienos formos pakeitimas kita nesumažins teismų krūvio ir nereikš, kad procesas yra labiau optimizuojamas nei naudojant prieš tai buvusią procesinę formą. Manoma, kad jau įtvirtintos procesinės formos pakankamai tinkamai užtikrina teisingo sprendimo priėmimą, tačiau neatmetama idėja, jog kai kurias iš šių formų galima išplėsti, pavyzdžiui, išplėčiant įstatymo taikymo ribas, kada asmuo gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės.

Taigi sutarimo procesas, siūlomas įtvirtinti Lietuvos teisinėje sistemoje, turėtų apimti ir savyje derinti dvi tradicijas – tiek anglosaksiškąją, tiek vokiškąją. Norima pasakyti, jog šių abiejų esminių bruožų sutalpinimas į vieną procesą leistų užtikrinti pamatinius baudžiamojo proceso principus – materialiosios tiesos nustatymą ir teismo pareigą vykdyti teisingumą.

3. 2. Susitarimas kaip viena iš diskrecinio baudžiamojo persekiojimo formų

Nagrinėjant nusikalstamos veikos aukos ir asmens, įtariamo padarius nusikalstamą veiką, paprastesnį, greitesnį ir ekonomiškesnį konflikto sprendimo kelią, galima atkreipti dėmesį į dar vieną artimą institutą – mediaciją bei išnagrinėti, kaip tai siejasi su susitarimu dėl kaltės, apibendrintai pateikti perspektyvas Lietuvoje.

Mediacija – tai savanoriškas abiejų šalių (įtariamojo ir nukentėjusiojo) bandymas išspręsti konfliktą, kilusį dėl nusikaltimo, bei sudaryti kaltininko ir nukentėjusiojo sutartį dėl žalos atlyginimo tarpininkaujant nešališkam tarpininkui⁷⁶. Atskirose valstybėse ši priemonė reglamentuojama skirtingai, o atsiradimą iš esmės lėmė anglosaksiškosios teisinės tradicijos vienas pagrindinių bruožų – dispozityviškumas. Mediacijos modelis yra susijęs su atkuriamojo teisingumo koncepcijos samprata. Kitaip nei teisingumo vykdymo koncepcijos, kurią taikant bausmė iš esmės yra laikoma atpildu, ir koncepcijos, sutelktos į resocializaciją, pagrindinis šios koncepcijos tikslas yra atlyginti dėl nusikaltimo padarytą skriaudą⁷⁷. Atkūrimo modelio esmė yra proceso metu suformuoti kitokį požiūrį į kaltininko ir aukos santykį, jų vaidmenis akcentuojant faktą, jog nusikalstama veika padaro žalos aukai ir visuomenei, o ne tik valstybei. 1985 m. JTO priėmė deklaraciją, kurioje numatyta, kad proceso narių justicija turi būti orientuota į žalos atlyginimą restitucijos forma, taip pat į tarpininkavimo ir šalių sutaikymo raidą kaip į prioritetines teisės pažeidėjo poveikio priemones⁷⁸.

Taigi pirmiausia mediacija buvo vadinamos programos, kurias vykdė specializuotos valstybinės arba nevyriausybinių organizacijos. Vėliau šis terminas imtas vartoti ir procesiniuose įstatymuose. Juo buvo pavadinta viena iš diskrecinio baudžiamojo

⁷⁶ Council Framework Decisions of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA). [interaktyvus]

Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001F0220&from=EN> [žiūrėta 2016 m. Vasario 20 d.]

⁷⁷ JUSTICKIS, V. *Kriminologija*: vadovėlis. 1 dalis. Vilnius. 2001, p. 243 – 286.

⁷⁸ Jungtinių Tautų deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms. A/RES/40/34. 1985. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> [žiūrėta 2016 m. vasario 20 d.]

persekiojimo formų, glaudžiai susijusi su mediacijos programomis. Šiuo metu mediacija įtvirtinta daugelio šalių baudžiamojo proceso įstatymuose. Terminas “mediacija” vartojamas dviem prasmėmis: procesiniuose įstatymuose mediacija įvardijama viena iš baudžiamojo persekiojimo atsisakymo formų. Kriminologijoje mediacija nagrinėjama kaip pagal tam tikras taisykles vykstantis daugiaetapis procesas, kuriame dalyvauja mediatorius ir besitariančios šalys (nukentėjusysis ir kaltininkas) ir kurio metu priimtas susitarimas gali tapti baudžiamojo proceso nutraukimo pagrindu. Būtent dėl to, kad priimtas sprendimas yra vienas iš alternatyvių būdų baigti procesą, procesinė mediacija panaši į susitarimą dėl kaltės. Procesinės mediacijos atveju prokuroras turi teisę siųsti tam tikrą bylą mediacijos procesą organizuojančioms valstybinėms ar visuomeninėms institucijoms arba gali organizuoti mediacijos procesą pats⁷⁹.

Analizuojant šį institutą galima išskirti dvi pagrindines mediacijos rūšis – paprasta ir kompleksinė mediacija⁸⁰. Paprastasis mediacijos modelis – tai maksimaliai sutrumpintas mediacijos procesas, kuriam pradžią duoda ne pačios konflikto šalys, o įvykį, bylą tiriantis pareigūnas arba institucija. Čia nereikalaujama šalių raštiškų prašymų, apsiribojama tik jų sutikimu. Be to, šiame procese nebūna priešmediacinių susitikimų, visi klausimai nagrinėjami viename bendrame susitikime. Tikslas – kuo mažiausiomis laiko bei materialinėmis sąnaudomis išnagrinėti turimą bylą siekiant, kad asmuo (dažniausiai nepilnametis) nebūtų įkalintas, kartu sudaromos sąlygos atlyginti dėl nusikaltimo padarytą žalą⁸¹. Pavyzdžiui, Prancūzijoje egzistuoja būtent tokia mediacijos forma. Ji įtvirtinta Baudžiamojo proceso kodekso 41 straipsnio 6 dalyje⁸². Straipsnyje nurodoma, jog “prokuroras iki sprendimo dėl viešojo (baudžiamojo) ieškinio priėmimo šalių sutikimu gali pristi sprendimą taikyti mediaciją, jeigu mano, kad tokia priemonė užtikrins žalos atlyginimą ir išspręs konfliktą, kuris buvo nusikalstamos veikos padarinys, ir padės asmeniui, padariusiam nusikaltimą, pasitaisyti”. Svarbu pažymėti, jog procese dalyvauja tarpininkas. Įvairiose valstybėse šį vaidmenį gali atlikti skirtingi asmenys: kai kuriuose regionuose tarpininku tampa pats prokuroras, kitais atvejais prokuroras pasinaudoja nevyriausybinų organizacijų, kurios “specializuojasi” nusikaltėlių readaptacijos ar pagalbos nukentėjusiajam srityje ir imasi taikyti šalis, pagalba (deleguota

⁷⁹ AŽUBALYTĖ, R. Susitarimas (susitaikymas) viešojo kaltinimo bylose kaip viena iš diskrecinio baudžiamojo persekiojimo formų. *Jurisprudencija*, 2006 6(84), p. 34.

⁸⁰ AŽUBALYTĖ, R. išnaša 79, p. 35.

⁸¹ USCILA, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai*. *Jurisprudencija*. 2001 20(12), p. 76.

⁸² Prancūzijos baudžiamojo proceso kodekso 41 straipsnio 6 dalis. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview> [žiūrėta 2016 m. Vasario 21 d.]

mediacija)⁸³. Antras mediacijos modelis – kompleksinė mediacija. Ši forma egzistuoja daugelyje kontinentinės teisės sistemos šalių. Šiuo atveju, kaltininkui pateikiama žymiai daugiau sąlygų, o tuo pačiu kyla daugiau teisinių padarinių. Vokietijoje terminas “kompleksinė mediacija” neminimas norminiuose aktuose, bet šį modelį galima laikyti vokiškąja “alternatyvia priemone”. Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 153a straipsnyje⁸⁴ prokurorui suteikiama teisė atsisakyti pradėti viešąjį persekiojimą, jeigu kaltinamasis per nustatytą terminą įvykdys jam iškeltus reikalavimus: atlygins žalą, atliks nustatytus visuomenei naudingus darbus, sumokės nustatytą pinigų sumą į valstybės biudžetą arba visuomeninei organizacijai, išklaitys gydymo kursą. Belgijos baudžiamojo proceso kodekse numatytos tokios pat priemonės, jei norima atsisakyti pradėti baudžiamąjį persekiojimą (Belgijos BPK 216 ter straipsnis), tokios pat sąlygos keliamos ir Prancūzijos baudžiamojo proceso teisėje (Prancūzijos BPK 41² ir 41³ straipsniai). Šių valstybių reguliavime taip pat pabrėžiama, jog būtinas abiejų šalių sutikimas taikyti kompleksinę mediaciją, šios priemonės taikymą tvirtina teismas. Jeigu teismas nesutinka to padaryti, prokuroras privalo pradėti baudžiamąjį persekiojimą. Proceso dalyvių sutikimas atsisakant vykdyti baudžiamąjį persekiojimą ir galimybė pasikonsultuoti su teisininku taip pat įtvirtinti aptariamų valstybių įstatymuose.

Taigi Europos valstybėse (daugiausiai Vakarų ir kai kurios Vidurio Europos) įtvirtintos mediacijos sistemos sujungė procesinę mediaciją (tokią, kuri įtvirtinta baudžiamojo proceso įstatymuose kaip pagrindas baigti baudžiamąjį persekiojimą) ir mediaciją kaip tarpininkavimą. Tuo tarpu Lietuvoje BPK numatytas baudžiamojo proceso nutraukimas yra gana formaliai reglamentuotas ir, manytina, pakankamai pasyviai nustatoma, ar nusikalstamos veikos auka susitaikė (susitarė) su įtariamuoju, ar visgi ne.

Darbo tema taip pat leidžia gilintis į Lietuvos įstatymuose reglamentuojamus atvejus, kada byla gali būti nutraukiama šalims susitaikius. Toks reguliavimas būtų artimas mediacijai, tačiau tai vis tik nėra mediacijos įtvirtinimas nacionaliniuose įstatymuose. Lietuvos BPK 212 ir BK 38 straipsniuose numatytas institutas, kuris gali būti vienas iš variantų, kaip įmanoma nutraukti bylą atsižvelgiant į abiejų šalių interesus ir viešąjį interesą. BPK 212 straipsnio 5 punktas nurodo, jog ikiteisminis tyrimas gali būti nutrauktas, “kai tariamasis ir nukentėjusysis susitaiko Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 38 straipsnyje numatytais atvejais”. Remiantis šiuo pagrindu byla gali būti nutraukta pirmojoje, apeliacinėje ir kasacinėje instancijoje (BPK 235 str., 254 str. 5 d., 327 str. 2 d., 382 str. 2 p.). Ikiteisminio tyrimo stadijoje gali būti priimta ikiteisminio

⁸³ PRADEL, J., išnaša 4, p. 153.

tyrimo teisėjo nutartis, o teisminėje stadijoje – teisėjo (teismo) nuosprendis (BPK 303 str. 4 d.). Būtent BK 38 str. 1 d. numato, jog “asmuo, padaręs baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, gali būti teismo atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu:

- 1) jis prisipažino padaręs nusikalstamą veiką ir
- 2) savo noru atlygino ar pašalino fiziniam ar juridiniam asmeniui padarytą žalą arba susitarė dėl šios žalos atlyginimo pašalinimo ir
- 3) susitaikė su nukentėjusiuoju arba juridinio asmens arba valstybės institucijos atstovu, ir
- 4) yra pagrindo manyti, kad jis nedarys naujų nusikalstamų veikų”.

Tokio “susitaikymo” įgyvendinimo pasekmės, įtvirtintos BK 67 straipsnyje, leidžia šį institutą laikyti vienu iš kompleksinės mediacijos modelių. Įstatymuose vartojamas terminas “susitaikymas” iš esmės reiškia vieną iš sąlygų, kada apskritai norma gali būti taikoma. Ši sąlyga, natūralu, yra sunkiai įvykdoma. Susitaikymas nėra teisinė kategorija, tai daugiau psichologinis aktas, vykstantis tarp asmenų. Ar tikrai baudžiamojo proceso normos tikslas yra sutaisyti nukentėjusįjį ir kaltininką? Jei taip, kyla klausimas, kaip nustatyti susitaikymo faktą, nes tik įvykus jam galima spręsti ikiteisminio tyrimo nutraukimo klausimą. Remiantis mediacijos modelių klasifikacija galima teigti, kad humanistinis mediacijos modelis⁸⁵, kai siekiama, kad susitaikytų būtent auka ir kaltininkas, yra ilgas, sudėtingas, brangus ir neretai nesėkmingas procesas. Ir netgi tais retais atvejais susitaikymas yra atskiro mediacijos proceso, o ne baudžiamojo proceso tikslas. Susitaikymas – daugiau nei susitarimas, nes laikoma, kad nukentėjusysis atleido kaltininkui, kad įvyko specifinis psichologinis procesas⁸⁶. Tačiau svarbu, jog mediacijos tikslas nėra pats susitaikymas, o būtent atlygis nukentėjusiai šaliai ir susitarimas dėl to, tai reiškia, šalys suderino atlygio formą ir veiką padaręs asmuo įsipareigojo atlikti tam tikrus veiksmus per sutartą laiką⁸⁷. Taigi galima apibendrinti, jog taikant BK ir BPK numatytą institutą svarbiausia yra tikroji abiejų šalių valia, kurią žinant būtų įmanoma priimti galutinį sprendimą byloje. Nukentėjusysis ir kaltininkas neprivalo psichologiškai susitaikyti, tačiau privalo susitarti dėl priimtinausių sąlygų.

Pabrėžtina, jog aptariamos normos netgi nenumato įpareigojimo pranešti apie galimybę baigti procesą susitaikymu. Tai parodo, kad procedūriškai reglamentavimą

⁸⁵ UMBREIT, M. *The handbook of Victim Offender Mediation*. San Francisco, 2001.

⁸⁶ AŽUBALYTĖ, R. išnaša 79, p. 37.

⁸⁷ USCILA, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2003.

galima tobulinti, kadangi joks subjektas nėra įpareigotas imtis iniciatyvos dėl bylos nutraukimo susitaikius. Normos taikymas šiuo atveju atrodo neaktyvus, nors Lietuva yra įsipareigojusi taikyti mediacijos procedūras, įtvirtinti mediacijos organizavimo sąlygas ir vykdyti tarpininkavimo procesą dėl baudžiamųjų konfliktų galimo išsprendimo⁸⁸.

Apibendrinant mediacijos perspektyvas Lietuvoje galima teigti, jog siekis sėkmingai įtvirtinti alternatyvius baudžiamojo konflikto sprendimo būdus ir norint jais pasinaudoti pirmiausia reikėtų kompleksškai spręsti teisinio reguliavimo bei organizacinius klausimus. Viešojo kaltinimo bylose egzistuojantis nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymas iš dalies priskirtinas mediacijos modeliams. Tačiau esminis skirtumas tarp tokio reguliavimo ir reguliavimo, egzistuojančio vakarų Europoje, yra tai, jog Lietuvoje neegzistuoja tarpininkavimo priemonės.

⁸⁸ Council Framework Decisions of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA).

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Derybos tarp proceso šalių dėl baudžiamosios bylos nutraukimo yra originalus anglosaksų teisės tradicijos institutas, tačiau šiuo metu yra adaptuotas ir įgijęs pripažinimą kontinentinės teisės valstybėse tais atvejais, kai tokia procesinė forma pasiekia savo tikslus.
2. Sėkmingai baigus derybas ir pabaigus procesą tokiu būdu procesas yra optimizuojamas, tampa pigesnis, greitesnis, sumažinamos reikalingos lėšos baudžiamiesiems procesams. Statistiniai rodikliai įrodo, kad supaprastinta forma – derybos tarp šalių - sumažina teismų krūvį, o tose valstybėse, kur derybos beveik nevaržomos taikymo ribų atžvilgiu (pavyzdžiui, tokiu keliu Jungtinėse Amerikos Valstijose išsprendžiama apie 90 proc. baudžiamųjų bylų, o varžymų taikyti derybas nėra), be tokio instituto baudžiamasis procesas taptų netgi neįmanomas.
3. Kontinentinės teisės valstybėse baudžiamojo proceso užbaigimas susitarimu ne visiškai užtikrina teisingą teismo baigiamojo akto turinį. Derybų esmė savaime prieštarauja pagrindiniams baudžiamojo proceso tikslams romanų – germanų teisėje: materialios tiesos nustatymui bei teisingo sprendimo priėmimui.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išvados leidžia teigti, jog angloamerikietiškojo susitarimo dėl kaltės modelio Lietuvoje įtvirtinti būtų neįmanoma, kadangi materialios tiesos nustatymas – pamatinis tikslas ir jis yra svarbesnis nei rungtyniškumo principas. Todėl siūlytina BPK įtvirtinti tokį sutarimo modelį, kuris užtikrintų materialios tiesos išaiškinimą, vadinasi, sandoris būtų tvirtinamas teismo (Vokietijos praktika būtų idealus pavyzdys tokio balanso tarp greito ir teisingo proceso įtvirtinimo, ši praktika, manytina, yra perimtina Lietuvoje).
5. Procesinė mediacija – baudžiamuosiuose įstatymuose numatyta galimybė nutraukti baudžiamąjį procesą yra iš esmės panaši perspektyva Lietuvoje (lyginant su sutarimo procesu), kuomet šalys neprivalo psichologiškai susitaikyti, tačiau privalo susitarti dėl būtiniausių sąlygų, o proceso metu yra išaiškinama tikroji šalių valia. Manytina, jog derybos bei mediacija gali būti taikomi kartu norint pasiekti pagrindinių proceso tikslų – nustatyti tiesą byloje ir priimti teisingą sprendimą.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

1. Code of Crown Prosecutors. United Kingdom, 2013. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
https://www.cps.gov.uk/publications/docs/code_2013_accessible_english.pdf
[žiūrėta 2016 m. vasario 4 d.]
2. Estijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
https://www.riigiteataja.ee/en/compare_original?id=530102013093 [žiūrėta 2015 m. vasario 3 d.]
3. Federal Rules of Criminal Procedure. 11 (b) (1). United States. [interaktyvus]
<http://www.uscourts.gov/file/document/rules-criminal-procedure> [žiūrėta 2016 m. sausio 16 d.]
4. Gruzijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4262/file/GE_CriminalCode_amDec2011_En.pdf [žiūrėta 2016 m. sausio 7 d.]
5. Italijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
<http://www.altalex.eu/content/italian-code-criminal-procedure> [žiūrėta 2016 m. Sausio 15 d.]
6. Jungtinių Tautų deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms. A/RES/40/34. 1985. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm> [žiūrėta 2016 m. vasario 20 d.].
7. Lenkijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą:
http://www.legislationline.org/download/action/download/id/4172/file/Polish%20CPC%201997_am%202003_en.pdf [žiūrėta 2016 m. sausio 14 d.]
8. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
9. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.
11. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 214, 215, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440

- straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymas.
Statusas: Pirminis projektas 2010-02-09. Reg. Nr.: 10-441-01.
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro Rekomendacijos dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu. Valstybės Žinios, 2003, Nr. 39-1805.
 13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2003 m. balandžio 11 d. įsakymu, Nr. I-47, pakeista 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymu, Nr. I-187 rekomendacijos dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu.
 14. Norvegijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://app.uio.no/ub/ujur/oversatte-lover/data/lov-19810522-025-eng.pdf> [žiūrėta 2016 m. kovo 1 d.]
 15. Prancūzijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/download/action/download/id/1674/file/848f4569851e2ea7eabfb2ffcd70.htm/preview> [žiūrėta 2016 m. Sausio 4 d.]
 16. Rumunijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2462405 [žiūrėta 2016 m. sausio 11 d.]
 17. Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.html#p1718 [žiūrėta 2016 m. vasario 10 d.]

Specialioji literatūra

1. *A Plea for Justice*. Ploce Review. 1994. Vol. 26.
2. ALKON, C. *Plea Bargaining as a Legal Transplant: A Good Idea for Troubled Criminal Justice Systems?* In: Transnational Law & Contemporart Problems, a Journal of University of Iowa College of Law, vol. 19, Spring 2010.
3. ALSCHULER, A. *Plea bargaining and it's history*. 79 Columbia Law Review 1 (1979).
4. ASHWORTH, A. *The Criminal Proccess – An Evaluative Study*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 1998.
5. AŽUBALYTĖ, R., JURGAITIS, R., ZAJANČAUSKIENĖ, J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys: vadovėlis*. Vilnius, 2011.
6. AŽUBALYTĖ, R. Susitarimas (susitaikymas) viešojo kaltinimo bylose kaip viena iš diskrecinio baudžiamojo persekiojimo formų. *Jurisprudencija*, 2006 6(84).

7. BITINAITĖ, V. *Mokomasis anglų – lietuvių kalbų teisės terminų žodynas*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
8. BORASI, I. *II patteggiamento. Approcio di sistema alle implicazioni procesuali*, Altalex Editore, Ebook formatas, I-II skyriai.
9. Council Framework Decisions of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA) [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32001F0220&from=EN> [žiūrėta 2016 m. Vasario 20 d.].
10. Criminal Law Working Group of the Coalition for an Independent and Transparent Judiciary. *Application of Plea Bargaining in Georgia*. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://ewmi-prolog.org/images/files/3902Coalition_Criminal_Law_WG_Research_ENG_9th_forum.pdf [žiūrėta 2016 m. sausio 7 d.].
11. DARBYSHIRE, P. *The Mischief of Plea Bargaining and Sentencing Rewards*. Criminal Law Review, 2000.
12. DEVERS, D. L. *Plea and Charge Bargaining*. Research summary. US, VA, 2011, p. 5. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <https://www.bja.gov/Publications/PleaBargainingResearchSummary.pdf> [žiūrėta 2016 m. Sausio 15 d.].
13. Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts (BverfGE). 25 Band.
14. FERRUA, P. *Summary precedures: negotiated justice in the new italian code of criminal procedure*. Associazione italiana di diritto comparato, Italijos nacionalinis pranešimas 14-ajame tarptautiniame lyginamosios teisės kongrese, įvykusiame 1994 m. Atėnuose (ed. Giufre, Milan, 1994, p. 491 et seq.).
15. GIVATI, Y. *Plea Bargaining: A Comparative Legal and Economic Analysis*. SSRN Electronic Journal 07/2011; DOI: 10.2139/ssrn.1889316.
16. GODA, G. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos. *Teisė*, 2007 65.
17. GODA, G. Galimybė įgyvendinti baudžiamojo proceso uždavinius baudžiamąją bylą užbaigiant sandoriu. Iš: Nepriklausomos Lietuvos teisė: praeitis, dabartis, ateitis: recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys: *liber amicorum* profesoriui Jonui Prapiesčiui (moksl. red. G. Švedas). Vilnius, 2012.
18. GODA, G., KAZLAUSKAS, M., KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. VI Registrų centras. Vilnius 2011.

19. GODA, G. *Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai*. Vilnius: Saulužė, 1997.
20. GODA, G. Vertybiniai prioritetai baudžiamajame procese. Vilnius, 2014.
21. JUNG, H. *Plea Bargaining and It's Repercussions on the Theory of Criminal Procedure*. European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice. 1997. Vol. 5/2.
22. JUSTICKIS, V. *Kriminologija*: vadovėlis. 1 dalis. Vilnius. 2001.
23. JURGAITIS, R. Baudžiamojo įsakymo procesas: proceso be įprastojo nagrinėjimo teisme ypatumai ir įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos. *Jurisprudencija*, 2008 6(108).
24. JURGAITIS R. Formalieji ir vertinamieji požymiai taikant supaprastintą baudžiamąją procesinę formą. *Jurisprudencija*, 2003, 38(30).
25. KAZLAUSKAS, M.; GODA, G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*. 1993.
26. LANGBEIN, J. H. *Understanding the Short History of Plea Bargaining* (1979). Faculty Scholarship Series. Paper 554. [interaktyvus] Prieiga per internetą: http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1545&context=fs_s_papers [žiūrėta 2016 m. Sausio 3 d.].
27. LANGBEIN, J. H. *The Criminal Trial before the Lawyers*, 45 University Of Chicago Law Review 263, 1978.
28. LATTANZI, G., LUPO. E. *Codice di Procedura Penale*, Vol. VI, Giuffrè, Milano, 1997.
29. MERRYMAN, J. H.. *The Civil Law Tradition*. 2nd ed. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1985.
30. UMBREIT, M. *The handbook of Victim Offender Mediation*. San Francisco, 2001.
31. USCILA, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, 2003.
32. USCILA, R. *Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai*. *Jurisprudencija*. 2001 20(12).
33. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001.
34. The simplification of criminal justice. Recommendation No. R (87) 18 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 17 September 1987. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <http://cm.coe.int/ta/rec/1987/87r18.htm> [žiūrėta 2016 m. kovo 20 d.]

35. TULKENS, F. *Negotiated Justice*, In: M. Delmas-Marty, J.R.Spenser, *European Criminal Procedures*, Cambridge University Press, Cambridge. 2002.
36. VAN CLEAVE, R. A. An Offer You Can't Refuse? Punishment Without Trial in Italy and the United States: The Search for Truth and an Efficient Criminal Justice System. *Golden Gate University School of Law, 11 Emory Int'l L. Rev.* 419, 1997, p. 457. [interaktyvus] Prieiga per internetą: www.digitalcommons.law.ggu.edu/pubs/105/ [žiūrėta 2016 m. Sausio 4 d.].

Teismų praktika

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. Balandžio 29 d. byla *Natsvlishvili and Togonidze v. Georgia*, Nr. 9043/05.
2. JAV Aukščiausiojo Teismo 1969 m. birželio 2 d. sprendimas byloje *Boykin v. Alabama*, 395 U.S. 238, No. 642.
3. JAV Aukščiausiojo Teismo 1970 m. lapkričio 23 d. sprendimas byloje *Alford v. North Carolina*, U.S. 400, No. 14.
4. JAV Aukščiausiojo Teismo 1971 m. lapkričio 20 d. sprendimas byloje *Santobello v. New York*, 404 U.S. 257, No. 70-98.
5. JAV Aukščiausiojo Teismo 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje *Bordenhircher v. Hyes*, 434 U.S. 357, No. 76-1334.
6. JAV Aukščiausiojo Teismo 1977 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje *Blackledge v. Allison*, 431 U.S. 63, No. 75-1693.
7. JAV Aukščiausiojo Teismo 1987 m. birželio 22 d. sprendimas byloje *Ricketts v. Adamson*, 483 U.S. 1, No. 86-6.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimas Nr. 48 „Dėl teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą“. Teismų praktika, 2004, Nr. 22.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas 2006 m. sausio 16 d. „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002

m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 2006, nr. 7-254.

10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin., 2006, Nr. 102-3957; Nr. 127; Nr. 137).
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas 2008 m. sausio 24 d. Byla Nr. 45/06.

12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas 2013 m. lapkričio 15 d..
Byla Nr. 12/2010-3/2013-4/2013-5/2013.
13. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2013 m. kovo 19 d. nutarimas. Urteil vom 19. März 2013 - 2 BvR 2628/10.

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjamos derybos tarp kaltinimo ir gynybos, kuriomis gali būti baigiamas baudžiamasis procesas. Magistro darbo struktūrą sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje, pirmiausia, nurodomas supaprastinto proceso reikalingumas, naudingumas bei tikslai toliau pereinant prie konkretaus tiriamo proceso analizės. Nagrinėjama susitarimo dėl kaltės samprata ir jos kaita, atskleidžiama šio teisės instituto esmė. Nagrinėjamos derybų ištakos, susiformavusios nuo pradinės formos – prisipažinimo kaltu, iki dabartinio *plea bargaining* instituto, kuris iš esmės gali skirtis pagal valstybių vystomą baudžiamosios teisės tradiciją, vyraujančią reglamentavimą bei nusistovėjusius teisės principus. Išskiriamos susitarimo dėl kaltės grupės pagal tai, dėl ko gali vykti derybos tarp prokuroro ir kaltinamo asmens, aprašomi anglosaksų teisinėje sistemoje egzistavę reikšmingi faktoriai, lėmę derybų instituto susiformavimą.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėjamas atskirų valstybių įtvirtintas derybų institutas pagal klasikinę teisinės tradicijos išskyrimą – bendrosios ir kontinentinės teisės. Bendrosios teisės valstybių pasirinktas modelis atskleistas apžvelgiant Jungtinių Amerikos Valstijų reglamentavimą, kontinentinės teisės tradicija derybų instituto klausimu aiškinta pagal reprezentatyvių Europos valstybių praktiką: nagrinėti Vokietijos, Prancūzijos, Italijos, Estijos, Rumunijos, Gruzijos, Lenkijos nacionaliniai įstatymai bei koncentruotai išskirti jų panašumai, esminiai skirtumai tarp reglamentavimo bei perimtina praktika kitoms valstybės, tame tarpe ir Lietuvai.

Trečioji darbo dalis skirta derybų proceso įtvirtinimo galimybėms Lietuvoje. Aptariami du panašaus pobūdžio supaprastinti proceso modeliai: teismo baudžiamasis įsakymas ir procesinė mediacija. Lyginant šiuos institutus su kaltinimo ir gynybos derybomis atskleidžiama, ar Lietuvoje būtų reikalingas baudžiamojo proceso kodekso papildymas, kurį 2010 m. pateikė Generalinė prokuratūra. Apibendrintai pateikiama derybų kritika bei galimos kliūtys tarp esminės susitarimo dėl kaltės idėjos bei Lietuvoje vystomos baudžiamosios teisės krypties bei tikslų.

SUMMARY

Agreement between Prosecution and Defence as a Basis to End Criminal Procedure

This Master's thesis studies the institute of plea bargaining which could be entered to shorten and fasten the criminal proceeding. The main body consists of three parts. Part One, first of all, gives the benefits of simplified forms of criminal procedure, its aims and overall necessity. There is an introduction to plea bargaining as a criminal proceeding arising from Anglo-American judicial establishment, the changes that were applied within years of plea bargaining practice and the merits of the whole institute. There is given a brief review of how plea bargaining was established at first from simple plea guilty statement to a formal model of negotiation which is applied nowadays, however, under different rules according to the differences of traditional systems, common law and civil law traditions. Also, there are given a few groupings of plea bargaining models that are distinguished according to the available feature of accusation that could be discussed during the negotiation between prosecution and defendant, and real life factors that influenced plea bargaining to become a form of criminal proceedings as it is.

Part Two covers regulations of different countries regarding to plea bargaining. Common law countries and continental law countries are divided accordingly. Common law model of plea bargaining is revealed by analysing the laws and practice of United States. In the case of giving overall review of continental law regulations regarding plea bargaining, there were chosen representative European countries: Germany, France, Italy, Estonia, Romania, Poland, Georgia and their implemented models of negotiations were reviewed comparatively stating main differences and showing the best practice to adopt.

Part Three reveals the perspectives of plea bargaining in Lithuania. There are two similar forms of simplified criminal proceedings that are analysed: The Criminal Order of Court and Mediation. Comparison of these two models to plea bargaining led to findings whether negotiation between prosecution and defendant is necessary to be employed in Lithuania. As The Prosecutor's Office of The Republic of Lithuania applied for it in 2010, in this Final Paper there are given main problems that might occur depending on the big difference between main aim of plea bargaining and fundamental principles of criminal proceedings of Lithuania.